

KOMMUNISTLIKU PARTEI PROPAGANDAstrateegiad ja “KODANLIKU TELEVISIOONI NEUTRALISEERIMINE” EESTI NSV-s 1968–1988

Marek Miil

Vaevalt oli Saksamaa 1945. aastal liitlaste ees kapituleerunud, kui rahvusvahelises poliitikas sündis uus konfrontatsioon – Ameerika Ühendriikide ja Nõukogude Liidu vaheline vastasseis, mis on läinud ajalukku kui külm sõda. Suhetes kahe üliriigi ja nende satelliitriikide vahel vaheldusid pingelised perioodid, mis ähvardasid kulmineeruda tuumasõjaga, pingelõdvendusperioodidega, kus osapooled soovisid tuumakonflikti vältimise nimel revideerida oma liialt teravaks kujunenud suhteid.¹ Vaatamata sellele, et kooseksisteerimise poliitika raames mõnikord kahe bloki vahelised suhted paranesid, ei olnud siiski kumbki osapool valmis taganema oma ideoloogilistest positsioonidest.

Külma sõja ajal kordasid Nõukogude parteifunktsionärid ja õpetlased Lenini mõtteavaldust ideoloogia kohta, mille järgi “igasugune sotsialistliku ideoloogia tähtsuse vähendamine [...] tähendab ühtlasi kodanliku ideoloogia tugevnemist”.² Selle nn leninliku printsiibi kontekstis selgitasid Nõukogude propagandateoreetikud, et ajalooline klassivõitlus kahe antagonistliku maailmavaate ja sotsiaalse süsteemi – kapitalismi ja kommunismi – vahel jätkub ja seda kuni kapitalismi kokkuvarisemiseni. Selle klassivõitluse üheks loomulikuks osaks loeti ideoloogilist võitlust, mida

¹ Neid suhteid on analüüsinud rida uurijaid, kellest nimetaksin vaid valikut: John L Gaddis, *The long peace: inquiries into the history of the Cold War* (New York: Oxford University Press, 1987); Michael R. Beschloss, *The crisis years: Kennedy and Khrushchev, 1960–1963* (New York: Harper Collins, 1991); Raymond Pearson, *The rise and fall of the Soviet Empire* (New York: Macmillan, 1998); Geir Lundestad, *East, West, North, South: major developments in international politics since 1945* (Oxford: Sage Publications, 2005); Norman Friedman, *The Fifty-Year War: conflict and strategy in the Cold War* (Annapolis: Naval Institute Press, 2007); Norman Stone, *The Atlantic and its enemies: a personal history of the Cold War* (New York: Allen Lane, 2010).

² “ÜLKNÜ 50. aastapäev ja noorsoo kommunistliku kasvatamise ülesanded. NLKP Keskkomitee otsus”, *Rahva Hää*, 6.10.1968, 1.

käsitleti kui “ajaloolist vaidlust sotsiaalsete väärtusorientatsioonide, ühe või teise ühiskonna paremuse ja inimkonda progressile viivate teede üle”.³ Ideoloogiline võitlus pidi väljenduma ajakirjanduse, raadio ja televisiooni vahendusel tehtavas propagandas, kus võrreldakse “vastandlikke ühiskonnakordasid, sotsialismi ja kapitalismi ideed, fakte, protsesse jmt”.⁴ Nõukogude propagandateoreetikud uskusid, et ideoloogilise sõja võidab see osapool, kelle propaganda on efektiivsem. Seejuures peeti ideoloogilise sõja olulisimaks võitlusvahendiks massimeediat.⁵

Üks selline propaganda sõja lahing peeti Ameerika Ühendriikide ja tema satelliitidega maha Nõukogude Liidu Läänemere-äärses provintsis Eesti NSV-s, kus Soome televisiooni näol oli otse ühe liiduvabariigi piiri taha tekkinud ohtlik ja pidevalt arenev ning oma leviulatust laiendav “kodanliku propaganda keskus”. Parteil oli juba ebameeldivaid kogemusi sellega, kui võrd raske on võidelda läbi “raudse eesriide” sisseimbuvate ja “kodanlikku propagandat” edastavate Lääne raadiojaamade signaalidega. Alates 1960. aastate lõpust kujutas kapitalistliku naaberriigi Soome televisioon endast Eestimaa Kommunistlikule Parteleile (EKP) tülikat probleemi. Eesti NSV elanikeni ulatunud Soome TV pakkus alternatiivset ja sõltumatut informatsiooni, tänu millele jõudsid vaba ajakirjanduse vahendusel inimesteni värsked uudised sündmustest üle maailma. Ning seda hoopis teises valikus ja kommentaaridega kui Nõukogude Liidu oma tele- ja raadiosaadetes. Lisaks edastas Soome TV telepilti Lääne igapäevasest elust, mille lahutamatuks osaks olid näiteks kaadrid piiritagusest heolust ja kaupade küllusest. See telepilt erines kardinaalselt aga Nõukogude propaganda jutustustest peatselt kokkuvarisevast kapitalismist ja sotsialistliku majanduse võidukäigust.

Partei vaatenurgast muutis olukorra veelgi komplitseeritumaks tõsiasi, et Soome TV saated olid eestlastele ilma eriliste raskusteta arusaadavad,

³ Arno Kirt, *Ideoloogiline võitlus ja välispoliitiline propaganda* (Tallinn: Eesti Raamat, 1983), 4.

⁴ *Ibid.*, 4.

⁵ Massimeedia rolli nõukogude ideoloogia teenistuses on uurinud näiteks järgnevad autorid: Mark Hopkins, *Mass media in the Soviet Union* (New York: Pegasus, 1970); Peter Kenez, *The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization, 1917–1929* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985); Garth S. Jowett & Victoria O’Donnell, *Propaganda and persuasion* (London: Sage Publication, 1999); Jeffrey Brooks, *Thank you, comrade Stalin! Soviet public culture from revolution to Cold War* (New Jersey: Princeton University Press, 2000); Tony Shaw, “The politics of Cold War culture”, *Journal of Cold War Studies*, 3:3 (2001), 59–76; Hans Krabbendam & Giles Scott-Smith, *The cultural Cold War in Western Europe, 1945–1960* (London: Frank Cass & Co, 2003); David Cauter, *The dancer defects: the struggle for cultural supremacy during the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

soomlaste ja eestlaste kui hõimurahvaste vahel oli tugev ajalooline-kultuuriline side ning erinevalt mitmetest teiste liiduvabariikide rahvastest oli eestlastel olemas iseseisva riigi, sõnavabaduse ja sõltumatu ajakirjanduse kogemus.

Kõigele vaatamata üritas EKP anda kodanluse “ideoloogilisele diversioonile” vastulööki, kasutades selleks nii televisiooni, raadiot kui ka trükiajakirjandust. Võeti vastu rida otsuseid, mille tulemusena intensiivistus ajakirjanduse roll vastupropagandaalases tegevuses ning tugevnes tsen-suur. Usaldamatuse õhkkond ja partei ning kontrolliorganite pidev “isiklikule vastutusele” rõhumine soosis ajakirjanike enesetsensuuri. Uuenduste kasutuselevõtmise ja arendustegevuse (moodsama tehnika soetamine, töötajate parandamine, saadete kvaliteedi ja sisukuse tõstmine jne) initsieerivaks jõuks massimeedia valdkonnas oli sageli üksnes partei eesmärk võita ideoloogilise vastasseisu kontekstis peetavaid propagandakampaniaid ja -lahinguid.

Viimastel aastatel on ilmunud rida uuringuid külma sõja aegsest kapitalismi- ja sotsialismibloki vahelisest propagandasõjast, mis on aga keskendunud eelkõige raadiojaamade tegevusele ning kommunistliku partei “raadiohääle” vastasele võitlusele.⁶ Balti riikide ajaloo aspektist on uuritud Lääne raadiojaamade vastu suunatud Nõukogude propagandasõda Simo Mikkonen.⁷ Samas on kommunistliku partei poolt juhitud Soome TV vastast võitlust seni käsitletud kõige põhjalikumalt üksnes Mati Graf, kes on avaldanud oma uuringu tulemused Eesti ajalugu aastatel 1978–88 käsitlevas raamatus “Kalevipoja kojutulek”.⁸ Grafi uuring annab ülevaate Soome TV vastasest võitlusest, kuid samas on tema poolt avaldatu

⁶ Nt: Arch Buddington, *Broadcasting freedom: the Cold War triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty* (Lexington: The University Press of Kentucky, 2000); R. Eugene Parta, *Discovering the hidden listener: an assessment of Radio Liberty and Western broadcasting to the USSR during Cold War: a study based on audience research findings, 1970–1991* (Stanford: Hoover Institution Press, 2007); Richard H. Cummings, *Cold War radio: the dangerous history of American broadcasting in Europe, 1950–1989* (London: McFarland & Company, 2009); A. Ross Johnson, *Radio Free Europe and Radio Liberty: the CIA years and beyond* (Stanford: Stanford University Press, 2010); A. Ross Johnson, R. Eugene Parta, *Cold War broadcasting: impact of the Soviet Union and Eastern Europe. A collection of studies and documents* (Budapest-New York: Central European University Press, 2010).

⁷ Simo Mikkonen, “Stealing the monopoly of knowledge? Soviet reactions to U.S. Cold War broadcasting”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 11 (2010), 771–805; Simo Mikkonen, “Die gefährlichen Republiken: Moskaus Medienpolitik im sowjetischen Baltikum”, *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 5 (2010), 184–204.

⁸ Mati Graf, *Kalevipoja kojutulek: 1978. aasta poliitilisest pööripäevast 1988. aasta suveräänsusdeklaratsioonini* (Tallinn: Argo 2008).

suurimaks nõrkuseks ja puuduseks tõsiasi, et autor ei viita süsteemselt ning järjekindlalt kasutatud allikatele. Seetõttu jääb Grafi uuringutulemuste juures segaseks, millal tugineti arhiivimaterjalidele, intervjuudele, kellegi meenutustele, autori isiklikele kogemustele ja mälestustele või millal oli tegemist autoripoolse sündmuste rekonstruktsiooni, oletuste ja järeldustega. Iseenesest mõistetavalt ei võimalda selline viideteta materjal autori väiteid kontrollida.

Käesoleva artikli autor on valdavalt arhiivimaterjalide põhjal uurinud, kuidas kommunistlik partei kasutas ajavahemikul 1968–84 Eesti NSV trükiajakirjandust vastupropaganda võitluses nn kodanliku propagandaaparaadi ja selle ühe osana käsitletud Soome TV vastu ning püüdis vaenlase “paljastamisega” diskrediteerida Lääne meedia usaldusväärstust ja seega vältida oma kodanike sattumist selle mõjualasse.⁹ Kuid see vastupropaganda raames vaenlase “paljastamine” oli kõigest üks partei poolt rakendatud abinõudest, mistõttu tulevad alljärgnevalt vaatlusele partei poolt propagandasõja raames ette võetud Soome TV vastased meetmed tervikuna. Uurimistöö tulemused toovad “kodanliku televisiooni” vastu suunatud kampaania kontekstis välja tegurid, mis avaldasid mõju Nõukogude Eesti ajakirjanduse arengule, ning laiendavad teadmisi sellest, kuidas totalitaarne režiim mobiliseeris ideoloogilise sõja pidamiseks ajakirjandussüsteemi.

Arhiivimaterjalidest on kasutatud Eesti Kommunistliku Partei Keskkomitee (EKP KK) büroo ning Eesti NSV Televisiooni- ja Raadiokomitee (Teleraadiokomitee) partei algorganisatsiooni istungite protokolle.¹⁰ Keskkomitee büroo istungite protokollid on üldjuhul napolisõnalised ning nende puhul on antud uuringu kontekstis olulisimaks infoallikaks konkreetsete otsuste sisu. Seevastu Teleraadiokomitee partei algorganisatsiooni istungite protokollid sisaldavad rohkesti informatsiooni kõrgemate parteiliste juhtimistasandite otsuste elluviimise, ilmenud probleemide ja nende lahendamise käigu kohta ning annavad hea ülevaate, milliste tegevussammudega panustati realselt Teleraadiokomitee tasandil Soome TV vastasesse võitlusesse ning millal piirduti pelgalt kõrgemate parteiorganite deklaratiivsete otsuste tsiteerimisega. Samuti on uurimistöös kasutatud neid partei kongresside ja pleenumite materjale, millele konkreetsetel tuginedes kujundati või viidi ellu Soome TV vastast võitlust puudutavaid otsuseid.

⁹ Vt Marek Miil, “Ideoloogilisest sõjast ei pääsenud keegi. EKP võitlus “kodanliku” massimeediaga”, *Eesti sõjaajaloo aastaraamat. Sõjaväe ja tsiviilelanike suhted*, 2 (8) (2012), 238–283.

¹⁰ EKP KK büroo istungite protokollid asuvad Eesti Riigiarhiivi filiaalis [edaspidi ERAF], f. 1, n. 4; Teleraadiokomitee algorganisatsiooni protokollid, ERAF, f. 51, n. 1.

Uurimislune periood algab aastaga 1968, kui seni sõbralik Eesti Televisiooni (ETV) ja Soome TV vaheline koostöö katkestati, kuna Soome TV oli kajastanud EKP-le vastuvõetamatul viisil Tšehhoslovakkia sündmusi. Uurimislune periood lõpeb aastaga 1988, kui EKP kuulutas ametlikult Soome TV vastase võitluse lõppenuks.

Partei reaktsioon 1968. aasta sündmustele

1950. aastate lõpul ja 1960. aastate alguses oli Soome Nõukogude Liidule nii välispoliitilises plaanis kui ka majandussuhetes sillapeaks Läände ning ametlikul tasandil rõhutati kahe riigi häid suhteid kui erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku koosseksisteerimise musternäidet.¹¹ Ajalehtedes avaldati kirjeldusi Soome ja Nõukogude riigijuhtide kõrgetasemelisest vastastikustest visiitidest ning nende raames peetud “sõprusele”, “usaldusele”, “koostööle” ja “vastastikusele abistamisele” pühendatud kõnedest ning ühisavaldustest. Samuti tehti kokkuvõtteid Soome Kommunistliku Partei kongressidel ja pleenumitel toimunud, trükiti ära kahe riigi Kommunistliku Partei vastastikuseid tervitusi tähtpäevade puhul ning kirjutati Nõukogude Liidus tegutsenud ühingu “NSVL-Soome” ja selle Soome partnerorganisatsiooni ühingu “Soome-NSVL” koostööüritustest. Lisaks avaldasid Nõukogude Eesti ajalehed erinevate kahepoolsete koostööürituste kirjelduste raames ka ülevaateid Soome ja Nõukogude Liidu vahelisest majandus-, teadus- ja kultuurisidemetest või kirjeldusi Soome igapäevaelu hoolikalt valitud aspektidest.

Siiski esines ka kahe riigi sõprusest jutustavate artiklite kõrval üksikuid erandeid, nagu näiteks oli seda Nõukogude Liidu reaktsioon 25. aprillil 1971 Soome ajalehes *Uusi Suomi* avaldatud Asko Vuorjoki artiklile “Balti küsimus kaasaegses maailmas”. Artiklit, kus Eestit käsitleti kui okupeeritud riiki, nimetati Nõukogude poolel provokatsiooniks ning nõuti Soome valitsuse poolt sellise teguviisi taunimist, mida ka Soome välisministri avalduse näol saavutati.¹² Kuid selliste teemade käsitlemine ajakirjanduses oli pigem silmatorkavaks erandiks. Nõukogude propaganda kirjutas kõik need juhtumid Soomes vähemuses olevate “parempoolsete ringkondade sepitsuste” arvele, kes tahtvat “õõnestada” Nõukogude-Soome sõprussuhteid.¹³ Teisalt kinnitas vähemalt väliselt Eesti NSV ja Soome Vabariigi vahelist sõprust

¹¹ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 142.

¹² TASS, “Soome ajalehe provokatsioon”, *Rahva Hää*, 14.5.1971, 3; vt ka: TASS, “V. Leskineni avaldus”, *Rahva Hää*, 16.5.1971, 3; K. Tammistu, V. Raudsepp, “Miks püüab “Uusi Suomi” rikkuda heanaaberlikke suhteid”, *Rahva hää*, 21.5.1971, 2–3.

¹³ Raudsepp, “Miks püüab “Uusi Suomi””, 2.

alates 1950. aastatest alanud koostöö televisiooni valdkonnas.¹⁴ Paralleelselt ETV ja Soome TV koostöö laienemisega kasvas Eestis nii televiisorivaatajate kui ka omakorda Soome TV vaatajate arv. 1965. aastal oli siin 160 800 televiisorit, kuid teleauditooriumi tegelikku mahtu on hinnatud 38 protsendini elanikkonnast.¹⁵ 1970. aastal oli Eestis juba 277 000 televiisorit¹⁶ ning potentsiaalseks teleauditooriumi suuruseks peeti hinnanguliselt 68,4 protsenti elanikkonnast.¹⁷ Ajavahemikus 1966–71 olid Soome TV programmid kättesaadavad vähemalt viiendikule Eesti elanikkonnast.¹⁸ Kui Helsingis anti 1971. aastal käiku uus televisioonimast, siis see tagas reaalse võimaluse vaadata Soome TV-d poolele Eesti võimalikust teleauditooriumist ja seega oli juba 560 000 Nõukogude Liidu alamat välisriigi televisiooni haardeulatuses.¹⁹ 1983. aastal läbiviidud uuringu tulemused näitasid, et Soome televisiooni vaatas iga päev regulaarselt 24,2 protsenti Eesti teleauditooriumist.²⁰

Kuid Eesti ja Soome televisioonilase koostöö saatuse määrasid Nõukogude Liidus toimuvad ühiskondlik-poliitilised protsessid. 1964. aastal Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee (NLKP KK) peasekretäriks saanud Leonid Brežnev lükkas oma eelkäija Nikita Hruštšovi poolt väljakuulutatud kommunismi jõudmise 1980. aasta asemel määramatusse tulevikku. 1970. aastatel majanduskasv aeglustus ja 1980. aastatel see peatus hoopiski. Juba 1960. aastatel hakkas Nõukogude Liidus elavate inimeste seas kommunismi “uskujate” osakaal järjekindlalt langema, millele omakorda aitas kaasa 1968. aastal “Praha kevade” ja “inimnäolise

¹⁴ Lisaks Mati Grafle on seda koostööd põgusalt käsitlenud ka: Voldemar Lindström, *Matk telemaailma: Eesti Televisiooni näite varal* (Tallinn: [V. Lindström], 2005) ja *Eesti Televisioon: arvud, faktid, sündmused* (Tallinn: Huma, 1995); Indrek Treufeldt, “Constructing alternative nationhood: television of Soviet Estonia against Finnish capitalism”, *Communicative approaches to politics and ethics in Europe: the intellectual work of the 2009 ECREA European Media and Communication Doctoral Summer School*, ed. by Nico Carpentier et al. (Tartu: Tartu University Press, 2009), 193–206; Hagi Šein, *Suur teleraamat: 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005* (Tallinn: Tea, 2005).

¹⁵ Lindström, *Matk telemaailma*, 84.

¹⁶ Hagi Šein, *Eesti Televisioon arvudes 1955–1994* (Tallinn: Tea, 1993), 16.

¹⁷ Šein, *Suur teleraamat*, 29.

¹⁸ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 167. V. Lindströmi ja H. Šeini andmetel oli Soome TV nähtav 18% teleauditooriumist, vt Lindström, *Eesti Televisioon*, 55; Šein, *Suur teleraamat*, 27.

¹⁹ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 163; Lindström, *Eesti Televisioon*, 58; *Eesti Televisioon. Arvud. Faktid. Sündmused 1955–2004*, <<http://etv.err.ee>> (28.1.2011); H. Šeini andmetel sai Soome TV nähtavaks kolmandikule Eesti NSV teleauditooriumist, vt Šein, *Suur teleraamat*, 75.

²⁰ Lindström, *Eesti Televisioon*, 88, 90.

kommunismi” mahasurumine.²¹ Kommunistliku režiimi vastane meeoleolu ja vastupanu Eesti NSV-s väljendus erinevates aktsioonides alates põrandaalustest kooskäimistest, lendlehtede levitamisest ja lõpetades intellektuaalide avaliku protestikirjaga.²² Kuid partei- ja julgeolekuorganid süüdistasid selliste “ideoloogiliste diversiooniaktide” põhjustamises Soome TV-d ning Soome Vabariiki, kusjuures soomlasi peeti Lääne suurriikide eriteenistuste vahendiks õonestustegevuses Nõukogude Liidu ja Eesti NSV kodanike vastu.²³

1968. aasta NLKP KK aprillpleenumil hoiatas Leonid Brežnev, et kuna imperialistid ei julge enam sotsialismi avalikult lahinguväljal rünnata, siis proovivad klassivaenlased õonestada seda sisemiselt, nõrgestades ja laostades sotsialismileeri. Brežnev rõhutas, et seetõttu on nüüd rohkem kui kunagi varem vaja tugevdada parteitööd ja eelkõige ideoloogiatööd.²⁴ Pärast peasekretäri kõnet võttis pleenum vastu otsuse, kus märkis, et alanud ajalooetappi iseloomustab “teravnev ideoloogiline võitlus” ning tegutsema on asunud “kommunismivastase propaganda tohutu aparaat”. Seetõttu kuulutas pleenum vaenulikule ideoloogiale sõja, sõnastades strateegiliste ülesannetena ühelt poolt “imperialismi sepitsuste” paljastamise ning teisalt jällegi omaenda parteiorganisatsioonide ideoloogilise tegevuse tõhustamise.²⁵

²¹ Neid protsesse on käsitlenud ka Eestis avaldatud uurijad, nagu näiteks Romuald J. Misiunas ja Rein Taagepera, *Balti riigid: sõlтеаastad 1940–1990* (Tallinn: Koolibri, 1997); John L. Gaddis, *The Cold War: a new history* (London: Penguin, 2006); Vladislav M. Zubok, *Luhtunud impeerium: Nõukogude Liit külmas sõjas alates Stalinist kuni Gorbatšovini* (Tallinn: Tänapäev, 2010); Robert Service, *Seltsimehed: maailma kommunismi ajalugu* (Tallinn: Varrak, 2010); Archie Brown, *Kommunismi tõus ja langus* (Tallinn: Varrak, 2011).

²² Vastupanuliikumisest sellel perioodil on kirjutanud: Andres Tarand jt, *40 kirja lugu* (Tallinn: Olion, 1991); Viktor Niitsoo, *Vastupanu 1985–1995* (Tartu: Greif, 1997); Mart Laar jt, *Teine Eesti: Eesti iseseisvuse taassünd 1986–1991* (Tallinn: SE&JS, 2000); Mait Raun, “Tallinna demokraatide põrandaalused ajakirjad 1971–1972”, *Tuna*, 2 (2002), 66–72; Lauri Vahtre, “Stagnatsioon ja venestuskampaania”, *Eesti Ajalugu VI* (Tartu: Ilmamaa, 2005), 303–319; Mart Laar, “Vastupanuliikumine”, *ibid.*, 320–337; Andres Tarand, *Kiri ei põle ära* (Tallinn: Eesti Päevaleht, 2005); Kaarel Piirimäe ja Peeter Kaasik, “Hirvepargi kõnekoosolek ja Eesti vabanemine”, *Hirvepark 1987: 20 aastat kodanikualgatusel, mis muutis Eesti lähiajalugu*, peatoim Tõnu Tannberg (Tallinn: Kultuuriselts “Hirvepark”, 2007), 5–45; Arvo Pesti, *Dissidentlik liikumine Eestis aastatel 1972–1987* (Tallinn: Riigiarhiiv, 2009).

²³ Graf, *Kalevipoja kojutulek*, 24, 49, 143.

²⁴ Leonid Brežnev, “Ettekandest NLKP KK pleenumil 9. aprillil 1968”, *NLKP ideoloogiatöö aktuaalseid küsimusi I* (Tallinn: Eesti Raamat, 1979), 190, 192.

²⁵ “NLKP KK pleenumi otsus “Rahvusvahelise olukorra aktuaalsetest probleemidest ja NLKP võitlusest ülemaailmse kommunistliku liikumise monoliitsuse eest”, *NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, VI osa: 1966–1968* (Tallinn: Eesti Raamat, 1975), 384.

29. aprillil 1968 osales Eesti Raadio ja Televisiooni parteikoosolekul EKP KK esimene sekretär Johannes (Ivan) Käbin, kes avaldas kahetsust, et kontrapropagandat ei ole koordineeritud ning Eesti TV ei suuda anda Soome TVle vastulööki.²⁶ Sellel koosolekul kaaluti ka vajadust luua oma vastupropaganda peatoimetuse. Venekeelsete ja vahendussaadete peatoimetaja Ervin Martinson kirjeldas puudujääke selles valdkonnas: “Rahvas kuulab Lääne kanaleid, meie ei reageeri. Vaja kohe vastulööki anda. Baas on olemas väliskommentaatorite näol. Praegu teeme hooti. Pärast mingi protsessi möödumist ei taheta enam sellega tegeleda.”²⁷ Vastupropaganda peatoimetuse asutamise ideest seekord küll loobuti, aga oma edaspidises tegevuses võeti juhendiks NLKP KK aprillipleenumi otsused.

1971. aastal aset leidnud NLKP XXIV kongressil, olles lõpetanud 1968. aasta Tšehhoslovakkia sündmuste analüüsimise, manas Brežnev saalisolijatele toimunu põhjal ette pildi sotsialismileeri välisvaenlasest, kelle propagandamasin kasutab “kõige rafineeritumaid võtteid” ja võimsamaid tehnilisi vahendeid ning kes on mobiliseerinud nõukogudevastasesse võitlusesse kõik oma käsutuses olevad “mõttemaailma mõjutamise vahendid” nagu ajakirjandus, film ja raadio.²⁸

Tšehhoslovakkia sündmused tõid kõigis Balti riikides kaasa tsentraliseerimise tugevdamise, üha rohkem hakati propageerima ühtse nõukogude rahva kontseptsiooni, vene keele õpetamist alustati lasteaedades ning koolides suurenes vene keele tundide osakaal võrreldes emakeele tundidega.²⁹ Tugevnes ideoloogiline kontroll meedia, kultuuri- ja haridusinsitutsioonide üle ning paljud seni lubatud mõtteavaldused ja teguviisid osutusid nüüd keelatuks.³⁰ Võrreldes teiste Nõukogude liiduvabariikidega, oli see kontroll kõige ulatuslikum just Baltikumis.³¹ Tõsi, repressioonid olid palju pehmeloomulisemad kui 1950. aastatel ning vangistati üksnes

²⁶ Raadio ja TV parteiorganisatsiooni üldkoosolek 29.4.1968, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1856, l. 7.

²⁷ *Ibid.*, 5.

²⁸ Leonid Brežnev, *NLKP Keskkomitee aruanne NLKP XXIV kongressile 30. märtsil 1971* (Tallinn: Eesti Raamat, 1971), 107.

²⁹ Magnus Ilmjärv, “Die tschechoslowakische Krise 1968 und die estnische Gesellschaft”, *Prager Frühling: Das Internationale Krisenjahr 1968, 1: Beiträge*, hrsg. von S. Karner, N. Tomlina, A. Tschubarjan, G. Bischof, O. Tüma (Köln [u.a.]: Böhlau, 2008), 907.

³⁰ Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, “Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965–2004”, *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004), 2, 7.

³¹ Magnus Ilmjärv, “Chekhoslovatskiï krizis 1968 goda i éstonskoe obshchestvo”, *“Prazhskaya vesna” 1968 goda i sovetskie respubliki*, red. A. O. Chubar’yan, S. Karner, N. G. Tomilina, V. A. Shapovalov, I. M. Ūznarodov (Moskva i. dr: Stravropol’skiï gosudarstvennyi universitet, 2009), 6–23 (23).

avalikult mässumeelsust ilmutanud inimesi. Kuid seda enam püüti ühiskonda valitseda tabude, käskude ja keeldude süsteemil põhineva ideoloogilise kontrolliga.³²

Kuna Läänest imbus Soome TV vahendusel Nõukogude Eestisse kommunistlikule parteile vastuvõetamatu ja partei ametlikule propagandale alternatiivseid selgitusi pakuva vaba ajakirjanduse informatsioon selle kohta, mis tegelikult 1968. aastal Tšehhoslovakkias juhtus, oli ka EKP KK büroo sunnitud oma salajastel istungitel võtma päevakorda küsimuse kodanliku propaganda mõju ohtlikkusest Nõukogude kodanikele.

Tšehhoslovakkia sündmuste valguses oli partei üheks esimeseks vastureaktsiooniks oma propagandaaparaadi sisemine tugevdamine ja konsolideerimine. See eeldas parteilt senise personalipoliitika kriitilist ümberhindamist, sest propagandasõda kodanliku välisvaenlasega nõudis "võitlevat kaadrit", kes oluks jäägitult ja vastuvaidlematult pühendunud oma lahingülesandele. Neil ajakirjanikel, kes kandsid endas Hruštšovi sula-aja mentaliteeti ja unistasid jätkuvalt osalusdemokraatiast, sõna- ja kriitikavabadusest ning "inimnäolisest sotsialismist", ei saanud enam olla kohta kodanlikule Läänele vastulööki andvas propagandaaparaadis. "Ideoloogiliste diversioonidega" sai toime tulla üksnes poliitilises võitluses karastunud ja printsiipiaalsed ideoloogiatöötajad. Kommunistidele mõeldud käsiraamatutes toonitati, et organiseerituse, distsiplineerituse ja ennatsalgavuse aluseks on "kõrge ideelisus" ning partei saab tugineda vaid neile mõttekaaslastele, kes on "veendunud kommunismiideede õiguses ja tõelisuses ning on valmis andma kõik jõud nende ideede elluviimiseks".³³ Ning nii kuulutas ka leninlik printsiip, et "ideetu organiseeritus on mõttetus".³⁴

Esimese ja veel suhteliselt pehme sammuna alustas partei rõhumisest ajakirjanike ja kultuuritöötajate vastutustundele. 29. aprillil 1969 tõdes EKP KK büroo oma istungil, et esineb fakte "poliitilisest printsiibitusest ja mõistmatuses" ja "poliitilist põhimõttelagedust", mille tagajärjel on avaldatud ebaküpsed publikatsioonid, filme, kirjandusteoseid ning raadio- ja televisioonisaateid.³⁵ Oma otsuses tuletas EKP KK büroo meelde, et just "ideoloogilise võitluse teravnemise tingimustes" muutub eriti tähtsaks

³² Marju Lauristin, Peeter Vihalemm, "The period of stagnation (1969–1986)", *Towards a civic society: the Baltic media's long road to freedom: perspectives on history, ethnicity and journalism*, ed. by Svennik Høyer, Epp Lauk, Peeter Vihalemm (Tartu: Nota Baltica / Baltic Association for Media Research, 1993), 211.

³³ B. M. Borissov, A. N. Svinarenko, *Parteitöö küsimusi* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957), 269.

³⁴ V. I. Lenin, *Teosed*, 11 (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1952), 269.

³⁵ EKP KK büroo 29.4.1969. a istungi protokoll nr 109, ERAF, f. 1, n. 4, s. 3783, l. 29–30.

ajakirjandustöötajate ning kirjandus- ja kunstitegelaste võime “astuda välja kodanliku ideoloogia mistahes ilmingute vastu” ning nende oskus paljastada igat liiki “väikekodanlikke ja revisionistlikke voolusid”.³⁶ Samuti rõhutati organisatsioonide, ametkondade, toimetuste juhtide ja parteiorganisatsioonide “erilist vastutust” avaldatavate väljaannete ning teoste ideelis-poliitilise suunitluse eest.³⁷ Lahendusena nähti ette kaadriavalikut ja -kasvatamist, juhtivtöötajate tähelepanu suunamist nende isiklikule vastutusele, toimetustes “printsipiaalsuse” ja “enesekriitilisuse õhkkonna” loomist.³⁸

EKP KK büroo tõlgendas Lääne massimeedia käsitlusi Tšehhoslovakkia sündmustest kui imperialistide üha ägenevat “ideoloogilist rünnakut” ning jõudis järeldusele, et selliste kallaletungide tagasilöömisel peab olema keskne roll nn parteipoliitilisel informatsioonil.³⁹ EKP KK büroo otsustas parandada ka oma parteipoliitise informatsiooni kvaliteeti ning muuta selle iseloomu ründavamaks.

Kuid juba järgmise sammuna keskendus partei Eesti NSV telesüsteemis toimuvale. 28. aprilli 1970. aasta EKP KK büroo istungil heideti televisioonile ette pealiskaudsust, telesaated ei vastavat “elanikkonna kommunistliku kasvatus nõudmistele”, välismaistest allikatest saadud informatsiooni kasutatakse ilma “vajaliku poliitilise hinnanguta” ning töös esinevat “ideelist ja kunstilist laadi puudujääke”.⁴⁰ Kõigi nende puuduste põhjuseks pidas EKP eelkõige vajakajäämisi kaadri valimisel, paigutamisel ja kasvatamisel “vastavalt suurenenud nõuetele”.⁴¹ EKP KK büroo nõudis, et Teleraadiokomitee, ETV juhtkond ja parteiorganisatsioon pööraksid edaspidi erilist tähelepanu telesaadete ideelis-poliitilise ja professionaalse taseme tõstmisele ning püstitas neile ülesande pidada “leppimatut võitlust vaenuliku ideoloogia ilmingute ja kodanliku moraali mõju vastu televisioonižurnalistide hulgas, ükskõik millisel kujul ja määral nad ka ei avalduks”.⁴² 1970. aastal käivituski protsess, kus ETV teisesen struktuurselt valdavalt loomeisiksuste initsiatiivile toetunud organisatsioonist plaani alusel tegutsevaks tootmis-tehniliseks organisatsiooniks, samal ajal karmistus parteiline ja ideoloogiline kontroll ühes tsensuuriga.⁴³

³⁶ EKP KK büroo 29.4.1969. a istungi protokoll nr 109, ERAF, f. 1, n. 4, s. 3783, l. 29.

³⁷ *Ibid.*, 30.

³⁸ *Ibid.*, 31.

³⁹ EKP KK büroo 27.5.1969. a istungi protokoll nr 111, ERAF, f. 1, n. 4, s. 3787, l. 63.

⁴⁰ EKP KK büroo 28.4.1970. a istungi protokoll nr 147, ERAF, f. 1, n. 4, s. 3902, l. 95–96.

⁴¹ *Ibid.*, 96.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Šein, *Suur teleraamat*, 74.

Kui 1968. aastal oli vastupropaganda saadete toimetus jäänud loomata, siis järgmise aasta 1. maist alustas see siiski tegevust. Selle toimetuse poolt toodetud nn välissaadete peamiseks ülesandeks oli anda vastulööki ideoloogiliste vaenlaste rünnakutele.⁴⁴ Parteile raporteeriti ETV heast levikust Helsingi piirkonnas ja soomlaste suurest huvist Eesti välissaadete vastu, kuivõrd Helsingis ja selle lähiümbruses oli ka kolmandik põhjanaabrite televiisoritest.⁴⁵

Kui 1969. aastal rõhus partei propagandasõja kontekstis veel üksnes ajakirjanike vastutustundele, siis nüüd hakati üha enam pöörama tähelepanu ka televisiooni töötajaskonna "ideoloogilisele kvaliteedile". Üks olulisematest televisiooni ja raadio kaadripoliitikat suunavatest otsustest võeti vastu NLKP KK poolt 28. augustil 1974. Selles avaldati tunnustust tehtud töö eest Valgevene parteiorganitele ideoloogiakaadri valikul ja kasvatamisel. Samas rõhutati, et käimasoleva ideoloogilise võitluse kontekstis esitatakse ideoloogiakaadrile veelgi suuremaid nõudmisi nagu oskust hinnata ühiskondlike nähtusi marksismi-leninismi seisukohtadelt ning vaenuliku ideoloogia järjekindlat ja argumenteeritud paljastamist.⁴⁶ Sellesama NLKP KK otsuse arutamisel Teleraadiokomitee parteialgorganisatsioonis tõdeti, et ei ole olnud järjekindlad oma kaadri analüüsimisel, tingimuste loomisel inimeste võimete paremaks kasutamiseks ja kaadri ettevalmistamisel.⁴⁷ Probleemidena nimetati parteiorganisatsiooni vananemist, vähest osavõttu partei koosolekutest, sagedast kontrolli puudumist vastuvõetud otsuste täitmise üle ning vajakajäämisi kommunistide haridustasemes (enam kui 200-st toimetajast oli kõrgharidus kahel kolmandikul).⁴⁸ Lahendusena otsustati suurendada "parteilist mõju" kaadriotsustes, toimetuste töö planeerimisel, loomingulise töö "kõigis lülides" ja iga kommunisti vastutuse suurendamisel ning kanda hoolt töötajate erialase kvalifikatsiooni, marksislik-leninliku hariduse ja ideelise karastatuse eest.⁴⁹

⁴⁴ Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee partei-algorganisatsiooni 29.6.1973. a lahtise üldkoosoleku protokoll nr 9, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1865, l. 20.

⁴⁵ *Ibid.*, 21.

⁴⁶ "NLKP KK otsus "Valgevenemaa parteiorganisatsiooni tööst ideoloogiakaadri valikul ja kasvatamisel. 28.08.1974"⁴⁵, *NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, VI osa: 1966–1968* (Tallinn: Eesti Raamat, 1975), 406, 408–409.

⁴⁷ MN Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee parteialgorganisatsiooni 29.10.1975. a üldkoosoleku protokoll nr 13, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1874, l. 16.

⁴⁸ *Ibid.*, 33.

⁴⁹ *Ibid.*, 34.

Propagandaaparaadi tegevuse parendamine

Partei järgmiseks sammuks, pärast otsust propagandaaparaati sisemiselt konsolideerida ja formuleerida ümber kaadripoliitikat, Hruštšovi sulaa ja mentaliteedi vastu käivitatud kampaaniat ning ajakirjanduse üle kontrolli tugevdamist ühes tsensuuri karmistamisega, oli kogu propagandategevuse parendamine. Selleks formuleeris partei strateegia, mis pidi aitama kordineerida propagandasõjas erinevate partei poolt juhivate ametkondade ja tegevusvaldkondade tegevust eesmärgiga mobiliseerida kõik pingutused ühtseks “ideoloogiliste diversioonide” vastu suunatud löögijõuks. Selle sidususstrateegia märksõnaks sai “komplekssus”.

Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäeva eel iseloomustas NKLP KK maailmas valitsevat olukorda kui arenguetappi, kus rahvusvahelisel areenil on intensiivistunud klassivõitlus, sotsialismivastased reaktsioonilised ringkonnad organiseerivad ideoloogilisi diversioone ja kommunistivaenulikke laimukampaaniad.⁵⁰ Võttes arvesse sellist rahvusvahelist situatsiooni, kordas NLKP KK taas, et kogu poliitilises organiseerimistöös ja ideelises kasvustöös tuleb kritiseerida kodanlikku ideoloogiat, revisionistlikke kontseptsioone, paljastada ajaloo võltsijaid ning anda “resoluutne vastu-look” antikommunismile ja antisovetismile, igasugusele oportunistile.⁵¹

1978. aasta NLKP KK novembripleenumil heitis Brežnev parteiorganisatsioonidele ette propagandaaparaadi ebaefektiivset kasutamist ning nõudis, et rahvusvahelist informatsiooni jagataks ning kommenteeritaks koos faktidega operatiivsemalt ja seejuures võetaks kasutusele uusi propagandavorme ja -meetodeid.⁵² Peasekretär avalikustas ka, et poliitbüroo moodustab spetsiaalse komisjoni kavandamiseks uusi abinõusid ideoloogia- ja poliitöö parandamiseks. NLKP KK pleenum kinnitas 27. novembril 1978 otsuse, millega parteiorganisatsioonide kohustati “järjekindlalt täiustama organiseerimistöös ja massilise poliitilise töö vorme ja meetodeid, andma sellele maksimaalse konkreetsuse, asjatundlikkuse ja operatiivsuse”.⁵³

Eelseisvatest muudatustest ja uue strateegia formuleerimisest räägiti kohe ka Eesti NSV-s, kui 1978. aasta detsembris korraldati Brežnevi raamatu

⁵⁰ “NLKP KK otsus “Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäevast”. 31. jaanuar 1977”, *NLKP ideoloogiatööst: dokumentide kogumik* (Tallinn: Eesti Raamat, 1987), 217.

⁵¹ *Ibid.*, 223.

⁵² Leonid Brežnev, *Kõne NLKP KK pleenumil 27. novembril 1978* (Tallinn: Eesti Raamat, 1979), 22.

⁵³ *NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arengu 1979. aasta riikliku plaani ja NSV Liidu 1979. aasta riigieelarve projektidest. NLKP KK pleenumi otsus* (Tallinn: Eesti Raamat 1979), 28.

“Uudismaa” ilmumise puhul Tallinnas partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliaktiivi koosolek. Seal pidas EKP KK esimene sekretär Karl Vaino ettekande, viidates asjalõppenud NLKP KK novembribleenumile ning teatades, et EKP peab hakkama lahendama “palju ulatuslikumat ülesannet” – ideoloogiatöö ja massilise poliitöö parandamist tervikuna.⁵⁴ 12. detsembril 1978 võetigi EKP KK XII pleenumil vastu otsus, et pidevalt tuleb täiustada agitatsiooni- ja propagandatöö vorme ja meetodeid, selle sisu ja efektiivsust ning suurendada igati massiteabe- ja propagandavahendite, loominguliste liitude ning kultuuriasutuste osa poliitilises propagandas.⁵⁵ 20. detsembril 1978 andis Karl Vaino ajakirjanikele pressikonverentsi teemal “Ajakirjanike töö aktuaalsetest küsimustest NLKP KK 1978. aasta novembribleenumi otsuste ja NLKP KK peasekretäri, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe seltsimees L. I. Brežnevi pleenumikõne valguses”. Vaino toonitas ajakirjanike ees, et “printsipiaalse tähtsusega” on läheneda kasvatusel komplekselt: “[...] tagada tuleb ideelis-poliitilise, tööalase ja kõlbelise kasvatusel tihe ühtsus.”⁵⁶

Üheks konkreetseks sammuks ideoloogia- ja propagandatöö parendamisel oli 1. jaanuaril 1979. aastal Eesti Raadios välisinformatsiooni toimetuse baasil Pressibüroo loomine.⁵⁷ Selle struktuuriüksuse ülesandeks oli “mittekontrollitavate” välismaiste informatsioonikanalite monitoorimine ning Eesti Raadio ja eriti selle välisinformatsiooni saadete kontrapropagandistliku mõju suurendamine.⁵⁸ Iga päev hakati välja andma 6–7-leheküljelist lehte informatsiooniga tähtsamate väliskanalite saatematerjalidest (sh eestikeelsetest) ning kord kuus “Infobülletääni”, milles kirjutati nõukogudevaenuliku propaganda põhisuundadest koos vastavate järelduste ja üldistustega.⁵⁹ Pressibüroo peatoimetaja Tõnu Laagi hinnangul valmistas büroo ette umbes poole ideoloogilise tööga seotud informatsioonist.⁶⁰ Lisaks Eesti Raadiole edastas Pressibüroo oma materjale EKP

⁵⁴ “Seltsimees K. Vaino ettekanne”, *Rahva Häääl*, 8.12.1978, 1.

⁵⁵ “EKP KK XII pleenumi otsus Vabariigi parteiorganisatsiooni ülesannetest, mis tulenevad NLKP KK 1978. aasta novembribleenumi otsustest ja NLKP KK peasekretäri, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe seltsimees L. I. Brežnevi pleenumikõnes esitatud juhenditest”, *Rahva Häääl*, 13.12.1978, 1.

⁵⁶ “Ilmekamalt, asjalikumalt, tõhusamalt. EKP KK esimese sekretäri sm. K. Vaino pressikonverents”, *Rahva Häääl*, 21.12.1978, 1.

⁵⁷ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 5.6.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 4, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 65.

⁵⁸ *Ibid.*, 66.

⁵⁹ *Ibid.*; Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1910, l. 90.

⁶⁰ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 5.6.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 6, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 69.

KK-le, rajoonikomiteedele ja ideoloogiaasutustele.⁶¹ Ka korraldas Pressibüroo koos Eesti Raadio Arvutuskeskusega olulisemate välispoliitiliste sündmuste või uute nõukogudevastaste “vaenulike kampaaniate” tuvas-tamisel avaliku arvamuse küsitlusi. Saadud tulemuste põhjal korrigeeriti raadiosaadete teemavalikut, informatsiooni edastamist ja käsitlemist ning saadete struktuuri.⁶² Kui 1980. aasta aprillis oli Pressibüroos 33 töötajat, siis veebruaris 1982 töötas neid selles 44.⁶³

Brežnevi lubatud uus strateegia formuleeriti 26. aprillil 1979. aastal, kui NLKP KK, järgides NLKP XXV kongressi poolt etteantud “selget poliitilist joont”, võttis vastu otsuse “Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest”. Lähtudes leninlikust printsibist, et “riik on tugev rahvahulkade teadlikkusega”, püüti selle dokumendiga “kompleks-selt lahendada” ideoloogiatöö, propaganda- ja agitatsiooni kvaliteediga seotud probleeme. NLKP KK toonitas, et ideoloogiatööst ja poliitilisest kasvatustööst sõltuvad riigi majanduslik, sotsiaalne, poliitiline ja kultuuriline areng – seega kõik eluvaldkonnad. Need omakorda pidid aga mää-rama “arenenud sotsialistliku ühiskonna” ülesehitamise edasise saatuse. Selles kontekstis olid Lääne ideoloogilistel diversioonidel strateegilised tagajärjed, mistõttu tuli vaenlasele anda vastulöök propaganda ja agitatsiooni “ründava iseloomu” tugevdamisega ja imperialistliku propaganda meetodite ja valede paljastamisega.⁶⁴

10. juuli 1979 toimus ka EKP KK XV pleenum, kus arutati, millised on vabariigi parteiorganisatsiooni ülesanded NLKP KK otsuse “Ideoloogia-töö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest” täitmisel. Sellel pleenumil loetles Karl Vaino erinevaid võimalusi, kuidas vaenulik propa-ganda, kasutades Eesti NSV geograafilist paiknemist, jõuab Eestisse: raa-dio, televisiooni, turismi, majanduslike sidemete, isikliku kirjavahetuse jmt kaudu. Vaino tõdes, et vabariigis on kuuldavad 14 vaenulikku venekeelset raadiojaama ning päevas 2,5 tundi eestikeelset “Ameerika Häält” ja “Raa-dio Vabadust”. Mis puutus Soome TV-sse, siis see olevat jälgitav kolman-dikul Eesti territooriumist ning ühe läbiviidud uurimuse andmetel vaatas

⁶¹ Eesti Raadio parteibüroo 10.4.1980. a koosoleku protokoll nr 9, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 14.

⁶² Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, 91.

⁶³ Eesti Raadio parteibüroo 10.4.1980. a koosoleku protokoll nr 9, 13; Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteiorganisatsiooni 25.2.1982. a üldkoosoleku protokoll nr 5, ERAF, f. 51, n.1, s. 1914, l. 94.

⁶⁴ *Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest: NLKP otsus* (Tallinn: Eesti Raamat, 1979), 6.

regulaarselt Soome TV saateid iga teine eesti keelt kõnelev ja iga viies vene keelt kõnelev kodanik uurimisel grupist. Karl Vaino leidis, et üks asi on see, kui neid saateid vaatavad ja kuulavad “poliitiliselt küpsed” täiskasvanud, kes suhtuvad neisse kriitiliselt, kuid hoopis teine asi on, kui seda teeb noorsugu, kes “ei tunne elu ja võtab paljut tõe pähe” – ja Soome TV-d vaatavki enamuses just noorsugu vanuses kuni 30 aastat.⁶⁵ Pleenum võttis vastu otsuse, kus öeldi, et parteiorganisatsioonide ja riigiasutuste ideoloogiline tegevus ei vasta täiel määral NLKP KK 26. aprilli otsuses püstitatud nõuetele ning kiitis heaks abinõud olukorra parandamiseks. Tulenevalt NLKP KK formuleeritud “ründava iseloomuga” strateegiast püstitas ka pleenum EKP KK ideoloogiaosakonnale, ajalehtede ja ajakirjade toimetustele ning Teleraadiokomiteele ülesande paljastada “imperialistliku “külma sõja” ja võidurelvastumise õhutajaid, avada kapitalismi rahvavaenulikkude ja humanismivastast olemust, “inimõiguste” ja “-vabaduse” silmakirjalike kaitsjate tegelikku palet”.⁶⁶ Ka oli vaja paljastada “kodanlikku elulaadi ning kodanliku ühiskonna vaimset degradeerumist”. Lisaks tuli hakata analüüsima vabariigi territooriumil vastuvõetavat kodanlikku raadiopropagandat ja “kontrollile mittealluvate telesaadete” sisu ning moodustada EKP KK juurde metoodikanõukogu, et töötada välja soovitusi ideoloogiaasutuste ja ajakirjanduse propaganda- ja vastupropaganda jaoks.

22. mai 1979. aastal kiitis EKP KK büroo heaks NLKP KK 26. aprilli otsuse täitmise abinõude plaani. Selle järgi pidid riigiasutused ja kohalikud parteiorganisatsioonid korraldama NLKP KK otsusega tutvumise ja arutelu ning koostama loetelu konkreetsetest abinõudest, kuidas parandada ideoloogiatööd ja poliitilist kasvatustööd.⁶⁷ Samaaegselt asus EKP KK ka ise aktiivselt otsuse vaimus tegutsema. Ühelt poolt tegeleti sellele otsusele viidates ka muude probleemidega, nagu kohalike klubiasutuste materiaalse baasi parandamine, põllumajandusliku tootmise taseme või majandustegevuse parteilise juhtimise efektiivsuse tõstmine.⁶⁸ Teisalt juhtiti otsusest tulenevalt ideoloogia- ja propagandatööd. Näiteks septembris 1979 oli EKP KK büroos arutusel ajakirja Nõukogude Naine roll töötajate kommunistlikul kasvatamisel. Jõuti järeldusele, et ajakiri ei ole veel “vajaliku operatiivsuse ja mõjususega” asunud realiseerima NLKP KK 1979. aasta

⁶⁵ EKP KK XV pleenumi protokoll 10.7.1979, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5484, l. 28–30.

⁶⁶ EKP KK XV pleenumi otsus Vabariigi parteiorganisatsiooni ülesannetest NLKP Keskkomitee otsuse “Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest” täitmisel, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5486, l. 10.

⁶⁷ EKP KK büroo 22.5.1979. a istungi protokoll nr 118, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5515, l. 47–49.

⁶⁸ *Ibid.*, 9–11; EKP KK büroo 19.6.1979. a protokoll nr 120, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5520, l. 2–10.

26. aprilli otsust.⁶⁹ Detsembris 1979 tegi EKP KK lähtudes samast NLKP KK otsusest rea ettekirjutusi Eesti NSV ühingu “Teadus” juhatusele ja selle kohapealsetele organisatsioonidele, kuna nende töö loengulise propaganda juhtimisel ei vastanud “veel täiel määral ideelise kasvatustöö suurenenud nõuetele tänapäeva tingimustes”.⁷⁰

1980. aasta rahutuste tagajärjed

Juba NLKP KK tasandil käivitatud kaadripoliitika ja propagandaaparaadi parendamise protsessile andsid hoogu juurde 1980. aasta 22. septembri sündmused Tallinnas Kadrioru (siis “Dünamo”) staadionil, kui Eesti Raadio ja ETV töötajate vaheline jalgpallimatš ning Nõmme Kultuurimaja ansambli “Propeller” kontsert lõppes massiliste noorterahutustega. Esimese sammuna käskis EKP KK büroo 23. septembril 1980 EKP Tallinna Linnakomiteel, Teleraadiokomiteel ning siseministeeriumil tuvastada toimunu eest vastutajad ja reale ametkondadele püstitati ülesanne parandada noorsoo hulgas läbiviidava ideelis-poliitilise kasvatustöö taset.⁷¹ Oktoobrikuu alguses pidi partei tunnistama, et vaatamata kohe 23. septembril kasutusele võetud meetmetele jätkusid Tallinnas noorukite ühiskondliku korra vastased aksioonid.⁷² Samas tões EKP KK büroo, et lisaks Tallinnale esineb noorsoo kasvatamises puudujääke ka mujal vabariigis.⁷³ Noorte käitumist 22. septembril tõlgendati kui katalüsaatorit, mis tõi välja noorte mentaliteedi ning partei pidas seda “häiresignaalsiks” Eesti NSV televisioonile ja raadiotele.⁷⁴ Partei oli seisukohal, et üheks probleemide põhjustajaks oli vabariiklike tele- ja raadiosaadete madal kultuuriline ja ideeline tase ning seetõttu nõuti Teleraadiokomitee esimehelt lisaks selle taseme tõstmisele ka kaadri valiku ja kasvatamise parandamist.⁷⁵

Juba kaks päeva pärast Kadrioru staadionil toimunud jalgpallimatši karistas EKP Tallinna Linnakomitee kolme Teleraadiokomitee esimehe asetäitjat “vajaliku kontrolli ja nõudlikkuse puudumise eest kollektiivi töötajate suhtes, mis viis massilise korrarikumiseni kollektiivisises

⁶⁹ EKP KK büroo 25.9.1979. a istungi protokoll nr 127, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5536, l. 2–5.

⁷⁰ EKP KK büroo 4.12.1979. a istungi protokoll nr 132, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5548, l. 7–13.

⁷¹ EKP KK büroo 23.9.1980. a istungi protokoll nr 155, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5700, l. 17–18.

⁷² EKP KK büroo 9.10.1980. a istungi protokoll nr 156, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5702, l. 19.

⁷³ *Ibid.*, 22.

⁷⁴ ENSV Televisiooni- ja Raadiokomitee kolleegiumi ja parteikomitee 24.9.1980. a ühise istungi protokoll nr 8, ERAF, f. 1, n. 4, s. 1290, l. 132.

⁷⁵ EKP KK büroo 9.10.1980. a istungi protokoll nr 156, 20, 22.

spordiürituse korraldamisel” valju noomitusega arvestuskaardile kandmisega.⁷⁶ Lisaks avaldati vali noomitus või noomitus ka reale ETV ja Raadio toimetajatele.⁷⁷ Kuid sündmuste tegelikke süüdlasti usuti olevat hoopis mujal. Nii seostati noorterahutusi Eesti NSV-le suunatud “ideoloogilise diversiooniga” ning katsega muuta vabariiki “vaenulike jõudude polügooniks”, kus hakataks testima ideoloogilise diversiooni meetodeid.⁷⁸ Kuna välismaised “mittekontrollitavad kanalid” edastasid sündmuste kohta “äärmiselt vääralt informatsiooni”, siis oletati, et rahutuste taga oli mingi organisatsioon või “ohtlik vaenlane, kes tegutseb inimõiguste sildi all”.⁷⁹ ETV väliskommentaator Tõnu Kõrda manitses kolleege, et nad ei võrdleks oma tööd omavahel, vaid arvestaks, et nende peamine konkurent on tegelikult “kodanlik propagandamasin” ning seetõttu peavad nad paremini töötama kui nende “nõndanimetatud kolleegid” Läänes.⁸⁰

Pärast 22. septembrit toimunud Teleraadiokomitee parteiorganisatsioonide koosolekul otsiti aktiivselt lahendusi, kuidas täita EKP KK büroo poolt antud korraldusi noorsoo ideoloogilis-poliitilisel kasvatamisel. Tõdeti, et kõige aktiivsem televaataja on laps ja nooruk: uuringute järgi pidas 84 protsenti lastest ennast püsivaatajateks, 6–16-aastane laps on aastas teleri ees enam kui 1200 tundi ning 74–84 protsenti kuni 30-aastastest noortest vaatasid kodus vabal ajal televiisorit.⁸¹ Kuna lapsi ja noori peeti auditoriumi ainsaks osaks, keda suudetakse ehk “tõeliselt muuta, kujundada, kasvatada, ümber veenda”, siis jõuti järeldusele, et saadete puhul peaks esiplaanile tõstma just noore auditoriumi huvid.⁸² Samas tunnustati, et paljud noortesaated ei kannata “poliitilist koormust”.⁸³ Laste- ja noortesaadete edasiseks põhiülesandeks püstitatigi 12–19-aastaste noorukite väärtusorientatsioonide kujundamist ning väga tähtsaks peeti noortele

⁷⁶ Eesti NSV Riikliku Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee 3.7.1981. a istungi protokoll nr 18, ERAF, f. 51, n 1, s. 1913, l. 106–108.

⁷⁷ ENSV Televisiooni- ja Raadiokomitee kolleegiumi ja parteikomitee 24.9.1980. a ühise istungi protokoll nr 8, ERAF, f. 1, n. 4, s. 1290, l. 140.

⁷⁸ Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1910, l. 78.

⁷⁹ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 14.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 6, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 115.

⁸⁰ *Ibid.*, 113.

⁸¹ Eesti Televisiooni parteialgorganisatsiooni 28.11.1980. a lahtise koosoleku protokoll nr 1, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1908, l. 155–156.

⁸² *Ibid.*, 172.

⁸³ Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, 82.

suunatud saadete politiseerimist.⁸⁴ Nende plaanide tegemisel ei unustatud ka “kodanliku propaganda” mõju. Näiteks rõhutas Eesti Raadio laste- ja noortesaadete peatoimetaja Peeter Sookruus: “Kuna vabariik on praegu mitmete vaenulike infokanalite vaateväljas, peame võitma auditooriumi usalduse, ideaalselt lahendama kõik noortega seotud probleemid.”⁸⁵ Tõdeti, et kui Nõukogude propaganda jääb masside jaoks “kuivaks, väheütlevaks”, saab auditoorium informatsiooni “teistest kanalitest”.⁸⁶

Selleks, et pakkuda “mittekontrollitavatele kanalitele” konkurentsi, kaaluti teatud tele- ja raadiosaadete eetrissemineku ümbertõstmist kellajaale, millal alustas oma vastavat saadet “kodanlik propaganda”. Näiteks raadiosaate “Maailm täna” kuulajate hulka loeti kuuluvaks ka 20 protsenti neist, kes orienteerusid Soome TV-le ja teistele väliskanalitele ning keda iseloomustas kõrgem haridustase ja suhteline noorus: õppejõud, kultuuritöötajad, haridustöötajad jt intelligentsi esindajad.⁸⁷ Saate lükkamisega 1,5 tundi hilisemale ajale loodeti pakkuda konkurentsi saadetele, kust saadakse “vastupidist informatsiooni” ning samas operatiivselt reageerida mõnele teemale, millest väliskanal juba varem rääkis.⁸⁸

Teisalt tulid nüüd parteikoosolekutel ikka ja jälle päevakorrade probleemid, mis pidurdasid nii Soome TV kui ka üleüldse “kodanliku propaganda” vastast võitlust ning mis esitasid parteile võitluses vaenuliku propagandaga uusi väljakutseid. Olukorras, kus Eesti Raadio Pressibürool puudus sageli põhitööks vajalik ametlik informatsioon, pidid tema töötajad näiteks ise hankima oma tööruumidesse elektripirne ja lüliteid.⁸⁹ Kui kõigil “Aktuaalse Kaamera” toimetuse töötajatel ei olnud oma töölauda ning Eesti Raadio Arvutuskeskuses ei leitud ruumi uue raali jaoks, siis telemajast lahkusid samal ajal kunstnikud, kuna neil puudus dekoratsioonide tarvis paber, papp, naelad ja vineer.⁹⁰ Sotsioloogiliste uuringute puhul kurdeti, et neid viiakse küll läbi, aga midagi nende põhjal ette ei võeta või

⁸⁴ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 14.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 6, 111.

⁸⁵ Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, 80.

⁸⁶ Eesti Televisiooni parteialgorganisatsiooni 13.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 7, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1908, l. 108–109.

⁸⁷ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 5.6.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 4, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 71.

⁸⁸ *Ibid.*, 78.

⁸⁹ Eesti Raadio parteiorganisatsiooni 20.2.1980. a lahtise koosoleku protokoll nr 2, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 52–53; Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, 75.

⁹⁰ Eesti Televisiooni- ja Raadiokomitee partei 29.12.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 1, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1910, l. 111; Eesti Raadio parteiorganisatsiooni 20.2.1980. a

nende tulemused lihtsalt pahatihti ei jõuagi toimetustesse.⁹¹ Eesti Raadio programmide peadirektori asetäitja Olaf-Uno Gehrke kahtles, kas Eesti Raadio välissaadete toimetus ei kaota mitte oma viletsa postiteenistuse tõttu kuulajaskonna usalduse, kuna toimetus ei saanud terve 1979. aasta detsembri kuu jooksul kätte ühtegi kuulajakirja ning Soomest ja Rootsi saadetud kirjad olid olnud teel üle kahe kuu.⁹² Partei teadis ka, miks inimesed ostavad heliplaate välismaalt – eesti popansamblite muusikaga heliplaadid praktiliselt puudusid ning samas oli televisiooni enda muusikasaadete helikvaliteet madal ja “kasimatu”.⁹³

13. oktoobril 1980 võttis ETV parteiorganisatsiooni üldkoosolek vastu otsuse töötada välja programm ja ürituste plaan kommunistide isikliku vastutuse tõstmiseks saadete ettevalmistamisel, eetrisse andmisel, ühiskondlike ürituste korraldamisel ning televisiooni ühiskondlike organisatsioonide juhtimisel ja administratsiooni töö kontrollimisel.⁹⁴ 14. oktoobril 1980 toimus ka Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni üldkoosolek, kus omakorda otsustati lahendada peatoimetuse kindlustamine juhtiva kaadriga, täiendada toimetuse ridu võimekate ja “poliitiliselt küpsete” ajakirjanikega ning rakendada konkreetseid meetmeid parteisisese distsipliini tugevdamiseks.⁹⁵ 23. oktoobril 1980 võeti Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni koosolekul vastu otsus tegevuse jätkamiseks ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasiseks parandamiseks, arendades tele- ja raadioprogrammide “ründavat iseloomu” ning tagades neile kõrge teadusliku taseme, muutes nad asjalikumaks ja konkreetsemaks.⁹⁶ 28. novembril 1980 otsustas ETV parteialgorganisatsioon teleprogrammi “mõju ja efektiivsuse suurendamiseks noorte ja laste auditooriumile” keskendada tähelepanu ühiskondlik-poliitiliste saadete osatähtsuse suurendamisele ning kontrapropagandistlikele materjalidele, paljastades sellega “kodanlikku elu-

lahtise koosoleku protokoll nr 2, 51; Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, 79.

⁹¹ Eesti Televisiooni- ja Raadiokomitee partei 29.12.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 1, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1910, l. 133, 113.

⁹² Raadio parteialgorganisatsiooni 14.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 6, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 100.

⁹³ Eesti Televisiooni- ja Raadiokomitee partei 29.12.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 1, 110; Eesti Televisiooni parteiorganisatsiooni 28.1.1980. a lahtise koosoleku protokoll nr 2, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1980, l. 11–12.

⁹⁴ Eesti Televisiooni parteialgorganisatsiooni 13.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 7, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1908, l. 146.

⁹⁵ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 14.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 6, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1912, l. 119.

⁹⁶ Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande-valimiskoosoleku protokoll nr 7, 107.

laadi, tarbijamentaliteeti, Lääne propaganda väljamõeldisi”.⁹⁷ Samuti tuli ellu kutsuda noortele mõeldud publitsistlik-meelelahutuslik programm laiale vaatajaskonnale.⁹⁸

Vaatamata Teleraadiokomitee 1980. aasta oktoobris tehtud sammudele oma n-ö võitlusvõimekuse parandamisel tegi EKP KK büroo 16. detsembril 1980 ikkagi järeltule, et selle juhtkond ja parteikomitee ei ole oma tööd korraldanud vastavalt NLKP KK 1979. aasta 26. aprilli ja EKP KK XV pleenumi otsustele (otsus “Puudustest Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee töös NLKP KK otsuse “Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest” täitmisel”). Teleraadiokomiteele heideti ette, et tele- ja raadiosaadetes matkitakse kodanliku ajakirjanduse võtteid, kasutatakse liiga palju välis- ja kodumaist muusikat ning lõppkokkuvõttes ei vasta nende ideeline sisu ja mõjususe kaasaja (s.o ideoloogilise võitluse) nõuetele. Partei nõudis, et Teleraadiokomitees tehtaks resolootne lõpp “apoliitilisusele, ideelisele ähmasusele ja põhimõttelagedusele” ning kõik organisatsiooni vahendid suunataks üksnes Eesti NSV elanikkonna marksistlik-leninistliku maailmavaate kasvatamisele.⁹⁹

29. detsembril 1980 resümeeris EKP KK sekretär Rein Ristlaan Teleraadiokomitee partei üldkoosolekul kolm põhjust, miks EKP KK büroos arutati televisiooni ja raadio tööd: 1) ideoloogiliste puuduste süvenemine; 2) maailmas järsult tugevnev ideoloogiline võitlus ja sellest tulenevad suuremad nõudmised ning 3) “kurikuulus jalgpall”.¹⁰⁰ Samal üldkoosolekul otsustati töötada välja, kinnitada ja esitada EKP KK-le konkreetsed ürituste plaanid, mis oleksid kooskõlas EKP KK büroo otsustega 16. detsembrist 1980. aastast.¹⁰¹ 23. veebruaril 1981 võttiski Teleraadiokomitee parteikomitee ning kolleegiumi ühine istung vastu 1981. aasta ürituste plaani EKP KK 16. detsembril 1980 otsuste täitmiseks.¹⁰² Need üritused ja abinõud jagunesid viide kategooriasse: (I) organisatsioonilised üritused; (II) üritused saadete ideelis-kunstilise taseme tõstmiseks; (III) üritused kaadri paremaks valimiseks, paigutamiseks ja õpetamiseks; (IV) üritused materaal-tehnilise baasi tugevdamiseks ning (V) üritused teadusliku uurimistööl alal.

⁹⁷ Eesti Televisiooni parteialgorganisatsiooni 28.11.1980. a lahtise koosoleku protokoll nr 1, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1908, l. 177.

⁹⁸ *Ibid.*, 178.

⁹⁹ EKP KK büroo 16.12.1980. a istungi protokoll nr 161, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5713, l. 56.

¹⁰⁰ Eesti Televisiooni- ja Raadiokomitee partei 29.12.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 1, 114.

¹⁰¹ *Ibid.*, 138.

¹⁰² Eesti NSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee parteikomitee ja kolleegiumi 23.2.1981. a ühise istungi protokoll nr 10/2, ERAF, f. 51, n. 1, s. 1913, l. 20.

1981. aastal toimunud NLKP XXVI kongressil hoiatas Brežnev, et vaenlase propaganda muutub järjest aktiivsemaks.¹⁰³ Samas tõdes Brežnev taas, et Nõukogude Liidu enda propaganda ei kasuta ikka veel kõiki tema käsutuses olevaid “tohutuid vahendeid” ning nõudis ideoloogiatöö “paljude löikude ja sfääride ümberkorraldamist”, juhindudes seejuures NLKP KK 1979. aasta 26. aprilli otsusest.¹⁰⁴ Sellel kongressil võttis sõna ka Karl Vaino, kes teatas, et Eesti NSV on ideoloogiavõitluse eesliinil ja selles liiduvabariigi käib tõeline psühholoogiline sõda.¹⁰⁵ Vaino raporteeris kongressile, et just seetõttu on Eesti NSV-s juba rakendatud rida abinõusid propagandatöö ja massilise agitatsioonitöö “võitluslikumaks ja ründavamaks” muutmiseks ning sündmuste valgustamine televisioonis ja raadios on muutunud operatiivsemaks ja põhjalikumaks.

1981. aasta detsembris toimunud istungil leidis EKP KK büroo, et vabariigi ideoloogia- ja poliitilise kasvatustöö põhiliseks puuduseks on “ebapiisav side elu ja inimesi huvitavate aktuaalsete probleemidega, formalismi ilmingud ja tühjade sõnade tegemine”.¹⁰⁶ Probleemide kiire kõrvaldamise vajaduse ühe põhjusena nimetas KK büroo “imperialistliku propaganda” aktiveerumist Eesti NSV vastu ning sellest tulenevalt kinnitati 36 punkti koosneva abinõude plaani “ideelise kasvatustöö ja parteiorganisatsioonilise töö edasiseks parandamiseks”. Selleks, et senisest palju veenvamalt paljastada “Lääne õõnestuskeskuste ideoloogilisi diversioone” ja tugevdada vastupropagandat, otsustati korraldada rida ideoloogia- ja propagandatöö alaseid seminare-konverentse.¹⁰⁷

Otsustav katse “neutraliseerida” Soome TV mõju

15. juunil 1982 võttis EKP KK büroo vastu otsuse “Kodanliku televisiooni poolt vabariigi elanikele avaldatava mõju neutraliseerimisest”, mis Mati Grafi arvates tähistab EKP poolt juhitud “kodanliku televisiooni vastase suursõja” algust. Selles otsuses oli kolm Soome TV vastase võitluse meetmete kogumit: tehnilised, “katmise” ja vastupropaganda abinõud.

Tehniliste vastuabinõudena keelati selle otsusega Eesti NSV ühiskondlikes asutustes Soome TV vaatamine, senisest aktiivsemalt hakati võitlema Soome TV telekavade paljundamise ja levitamise vastu, kauplustes ning

¹⁰³ Leonid Brežnev, “NLKP Keskkomitee aruanne NLKP XXVI kongressile 23. veebruaril 1981”, *NLKP XXVI kongressi materjale* (Tallinn: Eesti Raamat, 1981), 91.

¹⁰⁴ Brežnev, “NLKP Keskkomitee aruanne NLKP XXVI kongressile”, 91.

¹⁰⁵ “EKP KK esimese sekretäri seltsimees K. Vaino kõne”, *Rahva Hää*, 28.2.1981, 1.

¹⁰⁶ EKP KK büroo 29.12.1981. a istungi protokoll nr 23, ERAF, f. 1, n. 4, s. 5910, l. 2.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 20–30.

töökodades keelati teleritesse Soome TV vaatamiseks vajalike heliplokkide paigaldamine.¹⁰⁸ Kodanliku televisiooni “katmiseks” tuli hakata uurima teleauditooriumeid ning kooskõlas saadud tulemustega pidi Nõukogude Eesti kohalik televisioon hakkama tootma sisult ja kvaliteedilt Soome TV-le konkurentsi pakkuvaid telesaateid. Auditooriumi paremaks tundmaõppimiseks ning seeläbi soovitude ja ettepanekute saamiseks vastupropaganda ja kodanliku televisiooni mõju neutraliseerimise koordineerimiseks-organiseerimiseks loodi Teleraadiokomitee koosseisu Informatsiooni- ja Arvutuskeskus (IAK). Teleraadiokomitee pidi nüüd hakkama arvestama televaatajate erinevate kategooriate huve ning “kasutama julgemalt televaatajates huvi äratavate kodanliku televisiooni saadete “katmise” meetodit Eesti ja üleliidulise televisiooni huvitavate ja populaarsete programmidega”, ühtlasi parandama informatsiooniliste tele- ja raadiosaadete operatiivsust ja sisu ning koordineerima täpselt tele- ja raadiosaateid.¹⁰⁹ Samuti otsustati tugevdada ETV materiaalsel baasi.¹¹⁰ Kolmanda, vastupropaganda abinõuna püstitati massiteabevahenditele, lektoritele, propagandistidele ja poliitinformaatoritele ülesanne paljastada operatiivselt ja argumenteeritult kodanliku televisiooni ideoloogilisi diversioone ning anda vastulöök vaenlase katsetele spekuloida nõukogude süsteemi raskuste ja puudustega.¹¹¹

Selle 15. juunil 1982. aastal EKP KK poolt käivitatud kampaania õnnestumise üheks võtmeindikaatoriks oli kahtlemata nende televiisorite arvu vähenemine, millega oli võimalik jälgida Soome TV saateid ehk siis küsimus, kuivõrd õnnestub tehniliste vastuabinõude rakendamine. Juba alates augustist 1982 hakkasid nende piirkondade parteistruktuurid, mis olid Soome TV mõjualas (s.o Tallinna ja Kohtla-Järve linnakomiteed, Paide, Rakvere, Rapla, Haapsalu ja Harju rajoonikomitee), EKP KK-le raporteerima, et avalikes kohtades on lõpetatud Soome TV vaatamine ning Soome TV-d vaatamist võimaldavad heliplokkid on avalike asutuste televiisoritest eemaldatud.¹¹²

Kui avalikes kohtades suudeti teha lõpp “kodanliku televisiooni” vaatamisele, siis parteile jäi ületamatuks raskuseks, kuidas saada enda kontrolli alla Soome programme näitavad televiisorid, mis olid inimeste kodudes. Eesti NSV siseminister Marko Tibar tunnistas oma 1983. aasta 21. novembri

¹⁰⁸ EKP Keskkomitee büroo 15.06.1982. istungi protokoll nr 37, ERAF, f. 1, n. 4, s. 6067, l. 7–8.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 8–9.

¹¹⁰ *Ibid.*, 9.

¹¹¹ *Ibid.*, 8.

¹¹² Aruanded EKP KK 15. juuni 1982. otsuse täideviimise kohta, ERAF, f. 1, n. 4, s. 7156, l. 13–31.

ettekandes EKP KKe, et Soome TV vaatamist võimaldavate heliplokkide paigaldamine televiisorisse on lihtne protseduur, millega saab hakama praktiliselt iga raadioamatöör ning selline tegevus ei ole seadusega keelatud.¹¹³ Lisaks takistas EKP KK otsust ellu viimast tõsiasia, et Soome TV vaatamist võimaldavaid heliplokke paigaldavad ametlikult koondise “Elektron” töökodad. Koondis “Elektron” sai ajavahemikus 1982–83 H. Pöögelmani nimeliselt tehast 10 700 heliplokki ning 1984. aastaks pidi “Elektron” saama sellelt tehast juba 1000 heliplokki kuus.¹¹⁴ Situatsioonis, kus inimesed said jätkuvalt oma koduteleritest jälgida Soome TV saateid, jäi parteil lootma ülejäänud kahele abinõule – vastupropagandale ja “katmisele”.

Tallinna ja Kohtla-Järve linnakomiteed ning Paide, Rakvere, Rapla, Haapsalu ja Harju rajoonikomiteed raporteerisid alates augustist 1982 EKP KK-le, kui palju ja mil viisil on nende haldusalas rakendatud vastupropagandaalaseid massilise poliitöö vorme, nagu poliitpäevasadid ja -õppusi, konverentse, loenguid, vestlusi, seminare, või kus ja kui palju on moodustatud vastupropagandatöö- ja koolitusega tegelevaid sektiioone ja gruppe ning rakendatud agitaatoreid jt.¹¹⁵

1982. aasta oktoobris toimus Tallinnas üleliiduline teaduslik-praktiline konverents “Ideoloogiavõitluse teravnemine maailmaareenil ja töötajate poliitiline kasvatamine”. Ürituse tähtsust rõhutas NLKP KK esimese sekretäri Brežnevi enda läkitus, kus ta soovis kohaletulnutele “viljakat loominguist tööd” lahenduse otsimisel, kuidas tõhustada propaganda ründejõudu ja operatiivsust ning põhjalikumalt paljastada “imperialismi ideoloogia ja poliitika inimvaenulikkuse olemust”.¹¹⁶ Konverentsi põhietekande tegi NLKP KK sekretär Konstantin Russakov, kes kuulutas, et sotsialism on “ajaloolisel pealetungil” ning nimetas kõige efektiivsema vastuabinõuna Nõukogude propagandaaparaadi kiiret reageerimist igale Lääne ideoloogilisele diversioonile.¹¹⁷ Karl Vaino võttis sellel konverentsil oma ettekande EKP kogemustest ideelis-poliitilises kasvatustööst kokku tõdemusega, et inimesi tuleb vastupropaganda küsimustes pidevalt harida.¹¹⁸

¹¹³ Siseministri 21.11.1983. a ettekanne EKP KKe, ERAF, f. 1, n. 4, s. 7156, l. 37.

¹¹⁴ *Ibid.*, 36.

¹¹⁵ Aruanded EKP KK 15. juuni 1982. otsuse täideviimise kohta, 13–31

¹¹⁶ “Üleliidulisest teaduslik-praktilisest konverentsist “ideoloogiavõitluse teravnemine maailmaareenil ja töötajate poliitiline kasvatamine” osavõtjaille”, *Rahva Häääl*, 13.10.1982, 1.

¹¹⁷ “Ideoloogiavõitluse teravnemine maailmaareenil ja töötajate poliitiline kasvatamine. NLKP KK sekretäri K. V. Russakovi ettekanne”, *Rahva Häääl*, 13.10.1982, 3.

¹¹⁸ “Eesti parteiorganisatsiooni kogemused töötajate ideelis-poliitilisel kasvatamisel tänapäeva tingimustes. EKP KK esimese sekretäri K. Vaino ettekanne”, *Rahva Häääl*, 13.10.1982, 4.

Sellise ideoloogilise võitluse “märgatava ägenemise” õhustikus ja NLKP KK XXVI kongressilt saadud juhtnööride vaimus kuulutas EKP KK büroo 1982. aastal oma salajases otsuses kõige ohtlikumaks vaenlaseks just “kodanliku televisiooni” ning nõudis kõigilt partei allstruktuuridelt, ministeeriumitelt ja asutustelt, et need suhtuksid selle televisiooni mõju vastasesse võitlusesse kui oma ühte tähtsamasse ülesandesse. Soome TV ohtlikkus nõukogude inimesele seisnes lääneliku elulaadi ja väikekodanliku ideoloogia propageerimises ning sotsialismimaades toimuva kohta “tendentsliku informatsiooni” levitamises.¹¹⁹ Büroo hinnangul langesid sellise propaganda esimesteks ohvriteks “poliitiliselt ebakindlad” inimesed nagu “üksikud” loomingulise ja teadusliku intelligentsi esindajad, aga ka “teatav osa” noori, kellel puudub “elukool ja klassikarastus”.¹²⁰

Eesti NSV ühing “Teadus” korraldas 1983. aasta märtsis ja mais ELKNÜ linna- ja rajoonikomitee esindajatele koolitused “Noorus ja ideoloogiline võitlus”, kus käsitleti teemasid nagu “sotsioloogilise propaganda kui eluviisi propaganda kanalid ja vormid”; “eluvii ja ideoloogiline võitlus”; “psühholoogiline sõda ideede võitluses”; “vastupropaganda ja poliitiline kasvatus”; “Lääne välispoliitilised propagandakampaniad ideoloogilises sõjas”; “kodanliku propaganda vormid ja meetodid Lääne elustiili propageerimisel ja sotsialismi saavutuste diskrediteerimisel”; “kultuuri probleemid ideoloogilises võitluses”; “välispoliitiline propaganda: suundumused ja eripärad ideoloogilise võitluse tingimustes”; “kino ja kunst ideoloogilises võitluses” jne.¹²¹

Kuid vaenuliku propaganda “paljastamises” massimeedia abil polnud iseenesest midagi uut. EKP KK büroo oli nõudnud aastakümneid Nõukogude Eesti ajakirjanduselt sihikindlalt kodanliku propaganda ideoloogiliste diversioonide, antisotsialistliku kampaaniate, revisionistlike käsilaste, sepitsuste, väljamõeldiste, võltsingute ja laimuvõtete “paljastamist”.¹²²

15. juuni 1982. otsusega loodud IAK hakkas lisaks “Ameerika Hääle” ja “Raadio Vabaduse” eestikeelsete saadete analüüsimisele jälgima ka Soome TV uudistesateid. Vaatluste tulemusena valmis kord nädalas analüüs, kuidas erinevad väliskanalid kajastasid teatud sündmusi, ning samas püüti ka prognoosida teemasid, mida vaenulik propaganda võis tulevikus käsitlema

¹¹⁹ EKP KK büroo 15.6.1982. a istungi protokoll nr 37, 7.

¹²⁰ EKP KK büroo 10.8.1982. a istungi protokoll nr 41, ERAF, f. 1, n. 4, s. 6076, l. 3.

¹²¹ Instruksioon ELKNÜ rajooni- ja linnakomiteede lektorite grupi kvalifikatsioonitõstmise kursuse teemal “Noorus ja ideoloogiline võitlus” läbiviimiseks, ERA.R, f. 2048, n. 1, s. 1862, l. 8–11.

¹²² Miil, “Ideoloogilisest sõjast ei pääsenud keegi”, 257.

hakata.¹²³ Kord kvartalis koostas IAK ülevaate, kus analüüsiti vaenuliku propaganda meetodeid ning anti soovitusi, kuidas esilekerkinud probleemidega toime tulla.¹²⁴

Mis puutub kolmandasse Soome TV vastaste abinõude paketti – “katmisesse” – siis esitas Teleraadiokomitee esimees Allan Kullaste oma esimese vastavasisulise ettekande EKP KK-le detsembris 1983. Selles raportis loetleti saateid, mille abil täideti “kompleksselt erinevatel tasanditel ja suundadel” partei poolt püstitatud propaganda- ja vastupropagandaalast ülesannet. Kullaste kandis ette, et ETV arvestab oma tegevuse planeerimisel auditoriumit, kes on Soome TV leviulatuses. Auditoriumi käitumise muutmiseks lubas komitee esimees kasutada populaarsete kodanliku televisiooni saadete “katmist” veelgi populaarsemate Eesti televisiooni saadetega. Need pidid hakkama võimaluse korral eetrisse minema veidi varem kui konkureerivad Soome TV saated. Reedeti, laupäeviti ja pühapäeviti, arvestades auditoriumiuuringutest tehtud järeldusi, planeeriti edastada telelavastusi, teatriõhtuid, populaarseid filme, info- ja meelelahutussaateid jmt.¹²⁵ Informatsioonisaadete osas teatas aga Kullaste, et paranenud on nende operatiivsus ja kvaliteet. “Aktuaalset Kaamerat” anti senise ühe korra asemel eetrisse kolm korda päevas: kell 18.00, 20.30 ja 21.40, ning lisaks hakati edastama lühiuudiseid neli korda päevas: kell 9.00, kell 14.25, 19.30 ja hilisõhtul.¹²⁶

Nii nagu vaenliku propaganda “paljastamine”, oli ka “katmise” poliitika Nõukogude Liidus juba aastakümneid aktuaalne teema. Just välismeedia signaalide imbumine läbi “raudse eesriide” oli üks põhjus, mis sundis kommunistlikku parteid parandama kodumaiste programmide kuuldavust-nähtavust ning tõstma nende kvaliteeti.¹²⁷ Vähemalt 1960. aastateks oli partei tippjuhtkonnal selge, et Lääne meediaga tuleb konkureerida ning seetõttu hakati omakorda kohalikule massimeediale avaldama survet, et see edastaks informatsiooni operatiivsemalt ning parandaks oma saadete formaati ja kvaliteeti.¹²⁸

¹²³ Teleraadiokomitee esimehe 5.12.1983. a ettekanne EKP KK propaganda ja agitatsiooniosakonnale kasutusele võetud abinõudest kodanliku televisiooni mõju vastu võitlemisel, ERAF, f. 1, n. 4, s. 7156, l. 45.

¹²⁴ *Ibid.*, 46.

¹²⁵ Teleraadiokomitee esimehe 5.12.1983. a ettekanne EKP KK propaganda ja agitatsiooniosakonnale, 41.

¹²⁶ *Ibid.*, 43–44.

¹²⁷ Mikkonen, “Stealing the monopoly of knowledge”, 804.

¹²⁸ R. Eugene Parta, “The audience to Western broadcasts to the USSR during the Cold War: an external perspective”, *Cold War broadcasting: impact on the Soviet Union and*

Novembris 1982 arutati Teleraadiokomitee kolleegiumi istungil, kuidas on täidetud EKP KK büroo 16. detsembri 1980. aasta otsuste põhjal valminud ning kolleegiumi enda poolt 23. veebruaril 1981 kinnitatud 1981. aasta ürituste plaan. Nõupidamisel tõdeti, et kui tehtud töö efektiivsuse aluseks võtta auditoorium, siis kolme viimase aasta jooksul oli tele- ja raadioauditoorium “pidevalt vähenenud”. Eriti muretvalmistavaks peeti aga tõsiasi, et kahanenud oli informatsiooniprogrammide auditoorium ning eriti Tallinnas oli seevastu kasvanud soomekeelsete infosaadete vaatajaskond.¹²⁹

Võimuvahetus NLKP ladvikus pärast Brežnevi surma ei toonud partei senisesse strateegiasse muutusi. Karl Vaino tunnistas Eesti NSV ajalehtedes avalikult, et Nõukogude Liidu kodanikke rünnatakse “võõraste ideede ja tavadega” just telesaadete abil.¹³⁰ 1983. aasta juunis toimus NLKP KK pleenum “Partei ideoloogiatöö ja massilise poliitilise töö aktuaalseid küsimusi”, mille avas uus NLKP KK peasekretär Juri Andropov. Ta kiirustas parteid viivitamatult rakendama “dünaamilist ja efektiivset” vastupropagandasüsteemi.¹³¹ NLKP KK sekretär Konstantin Tšernenko, kes tegi pleenumi põhiettekande, hoiatas, et vastane kasutab informatsiooni ja propagandaalaseks interventsiooniks raadio- ja televisioonikanaleid ning tunnistas vastupropaganda alal juba saadud “huvitavaid kogemusi”, sealhulgas ka Eesti NSV-s.¹³² Kuid 15. juunil vastuvõetud pleenumi otsuses tõdeti lõppkokkuvõttes, et vaatamata edusammudele ei pööra kõik parteikomiteed ikkagi veel vajalikku tähelepanu NLKP XXVI kongressi otsustele ja NLKP KK 1979. aasta 26. aprilli ideoloogiaotsusele. Ideoloogiatöö edasine täiustamine ja selle tulemuslikkuse suurendamine kuulutati jätkuvalt partei üheks tähtsamaks ülesandeks.¹³³

Kommunistliku partei poolt juhitud “ideoloogilisi diversioone” paljastav vastupropaganda kampaania ja katsed pakkuda Soome TV-le “katmisega” konkurentsi kestsid veel mõned aastad, kuni NLKP KK esimene sekretär Mihhail Gorbatšov kuulutas välja avalikustamispoliitika. Ajakirjanikel avanes pärast NLKP XXVII (1986) kongressi esmakordselt võimalus otsida vastuseid neile küsimustele, mis informatsiooninäljas inimesi tegelikult huvitasid. Nüüd ei olnud parteil enam aega ega jaksu tegeleda

Eastern Europe: a collection of studies and documents, ed. by A. Ross Johnson, R. Eugene Parta (Budapest; New York: Central European University Press, 2010), 98–99.

¹²⁹ ENSV Tele-Raadikomitee kolleegiumi 24.11.1982. a istungi protokoll nr 12, ERAF, f. 1, n. 4, s 1401, l. 46.

¹³⁰ D. Klenski, N. Kožanov, “Ideoloogiavõitluses pole eikellegimaad”, *Rahva Hää*l, 4.4.1984, 2.

¹³¹ *NLKP KK pleenumi materjalid, 14.–15. juuni 1983* (Tallinn: Eesti Raamat, 1983), 9.

¹³² *Ibid.*, 46.

¹³³ *Ibid.*, 61.

kodanliku välisvaenlasega, vaid tuli hakata reageerima siseriiklikult ning vastama oma kodanike poolt tõstatatud küsimustele.

Ametlikult lõppes Soome TV vastu suunatud tegevus 3. novembril 1988, kui EKP KK propaganda ja agitatsiooni osakonna ülem Silvi-Aire Villo teatas oma salajases kirjas, et “tulenevalt poliitilise situatsiooni muutusest nii rahvusvahelisel areenil, NSVL ja ENSV-s” peab tema juhitud osakond võimalikuks peatada kontroll EKP KK 15. juuni 1982. aasta otsuse elluviimise üle.¹³⁴ Kuid selleks ajaks oli Soome TV seoses poliitilise olukorraga hakanud juba niikuinii kaotama oma senist positsiooni Eesti NSV teleauditooriumi hulgas. Tänu avalikustamispoliitikale transformeerus ETV vaatajate silmis endisest ideoloogiaasutusest usaldusväärseks ajakirjandusorganisatsiooniks. Kohaliku televisiooni vaadatavus ja osakaal tõusis ajavahemikus 1987–91 eestlaste hulgas mitmel aastal üle 80 protsendi.¹³⁵

Kokkuvõtteks

Olaf Mertelsmann on defineerinud sovetiseerimist kui nõukogude valitsemis- ja ühiskonnakorralduse mudeli elementide ülevõtmis-, ülekandmis- ja pealesundimisprotsessi keerulist kogumit, mis hõlmas nii ühiskonna, majanduse kui ka riigi institutsionaalseid ning struktuurilisi muudatusi, samuti kultuuri- ja vaimuelu ning igapäevaelu ümberkorraldamist.¹³⁶

Nõukogude Eesti kui üks osa Nõukogude impeeriumist tõmmati pärast Teist maailmasõda kapitalismi- ja sotsialismibloki vahelisse propagandasõtta, mistõttu kehtestas Nõukogude režiim sisuliselt Eestis aastakümneid kestnud sõjaseisukorra. Ülalkirjeldatud otsused ja protsessid näitavad, et selles propagandasõjas kohaldati Eesti NSV-s üha uusi Nõukogude Liidu valitsemis- ja ühiskonnakorralduse elemente ning seetõttu võib väita, et sellel sõjal oli oluline roll liiduvabariigi sovetiseerimisel. Samas ei olnud tegemist mitte üksnes totalitaarse režiimi poolt 1944. aastal taasokupeeritud alade süstemaatilise n-ö tasalülitamise käigus pealesunnitud ideoloogilise surve ja kontrolliga, vaid ka otseselt külma sõja raames peetud propagandasõja vajadustest tulenevate abinõudega.

¹³⁴ EKP KK propaganda ja agitatsiooni osakonna ülema Silvi-Aire Villo kiri, 3.11.1988. ERAF, f. 1 n. 4, s. 7156, l. 57.

¹³⁵ Šein, *Suur teleraamat*, 178.

¹³⁶ Olaf Mertelsmann, “Sovetiseerimise mõistest”, *Eesti NSV aastatel 1940–1953: sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost Tõnu Tannberg, Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 15 (22) (Tartu, 2007), 13–29 (22).

Analiüsites kommunistliku partei reaktsiooni 1968. aasta sündmustele, võib aga ekslikult jõuda tõdemuseni, et tegemist oli pelgalt totalitaarsele režiimile ainuomase käitumismustriga, mille ainsateks suunanäitajateks olidki marksistlik-leninlikud dogmad. Nii näiteks prevaleerivad ka Eesti ajakirjandusajaloo uurijate töodes sageli 1968. aastal alanud protsesside kirjeldusel käsitlused “ideoloogilisest kontrollist, järelevalvest ja tasalülitamisest”.¹³⁷ Kuid seoses 1968. aasta sündmustega ja sellele järgnenud partei reaktsiooniga tuleks senisest enam esiplaanile tõsta ka käimasolnud propagandasõja aspekti. See sõda kasutas ära marksistlik-leninistlikku ideoloogiat täpselt niisamuti nagu see ideoloogia oli läbi klassivõitluse kirjutanud üheks režiimi alaliseks tegevussfääriks totaalse sõjapidamise. Nõukogude propagandateoreetikud ise kuulutasid marksistlik-leninliku ideoloogia ühtaegu parteilise propaganda sisuks kui ka tema metodoloogia aluseks, sest nende käsitluses võimaldas see ideoloogia määrata kindlaks propaganda koha ajaloo protsessis, aga samas ka propaganda reaalsed võimalused ning sotsiaalsed funktsioonid.¹³⁸

Klassikaliselt seostatakse sõjaseisukorda mitmete vabaduste piiramisega, nagu näiteks koosoleku-, trüki-, liikumisvabadused. Nõukogude Liidus kui totalitaarses süsteemis olid need õigused vaatamata vabadusi lubavale konstitutsioonile niikuinii juba rangelt parteilise kontrolli all ehk siis teisisõnu piiratud. See riigi kõigi eluvaldkondade allutamine parteile kui “töölisklassi” esindajale tulenes leninlikest doktriinidest. Marksistlik-leninistlikku klassivõitluse kontseptsiooni sissekirjutatud alalise sõjapidamise idee järgi oli partei ülesanne klassivõitluse organiseerimine ja juhtimine lõppeesmärgiga organiseerida sotsialistlik ühiskond.¹³⁹

Mis puutub partei võitlusstrateegiasse, siis juba Lenin pidas kõige efektiivsemaks totaalset sõjapidamist. Tema seisukoht oli, et kommunistlik võitlus peab rakendama üha uusi ja mitmekesisemaid kaitse- ja pealetungimeetodeid ning seejuures ei heideta kõrvale ühtegi võitlusvormi.¹⁴⁰ Sellisele võitlusele tuli allutada kõik huvid.¹⁴¹ Antud uuringu ja sovetiseerimise

¹³⁷ Nt Lauristin, Vihalemm, “The period of stagnation (1969–1986)”; Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, “Political control and ideological canonisation. The Estonian press during the Soviet period”, *Vom Instrument der Partei zur “Vierten Gewalt”*, hrsg. von Eduard Mühle, Die ostmitteleuropäische Presse als zeithistorische Quelle. Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, 4 (Marburg: Verlag Herder-Institut, 1997); Vihalemm, Lauristin, “Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965–2004”; Šein, *Suur teleraamat*.

¹³⁸ *Kommunistliku propaganda alused*, toim V. Baikova, M. Nenašev, V. Pravotorov (Tallinn: Eesti Raamat, 1981), 18.

¹³⁹ V. I. Lenin, *Teosed*, 4 (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1950), 181.

¹⁴⁰ Lenin, *Teosed*, 11, 190.

¹⁴¹ V. I. Lenin, *Teosed*, 31 (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1955), 261.

kontekstis on oluline see, et Nõukogude režiimi võitlust vaenlaste vastu iseloomustas võimekus pidada vahetpidamata aastakümneid totaalset sõda, kus parteil oli alaline voli mobiliseerida võitlusesse vastavalt vajadusele ükskõik milline riiklik institutsioon või eluvaldkond, sealhulgas massimeedia.

Partei rakendas 1968–88 propagandasõja juurde kuuluvaid klassikalisi praktilisi vastumeetmeid, nagu näiteks katsed hoida informatsiooni oma kontrolli all. Tänapäevase Eesti Vabariigi riigikaitsestrateegias ja -abinõudes kasutatavaid termineid pruukides tuleks tollaseid “kodanliku televisiooni” vastaseid meetmeid nimetada partei poolt juhitud “psühholoogiseks kaitseks”, mille eesmärgiks oli hoida oma kodanikke sattumast vaenulike meediakanalite info- või propagandavälja.¹⁴² Selle propaganda-sõja mastaapsusest ja keerukusest annab kinnitust sõja juhtimisprotsessis väljaantud salajaste juhiste, aga ka massimeediasse paisatud otsuste, kõnede, intervjuude, ettekannete jmt maht. Kõik nn kompleksed abinõud meedia-, kultuuri- ja haridusinstitutsioonides jt organisatsioonides ning valdkondades pidid lõppkokkuvõttes tagama partei enda võimulpüsimise ja Nõukogude Liidus kehtiva riigikorralduse säilimise.

Propagandasõjal ja reaktsioonil Soome TV mõjule olid kõige otsesemad tagajärjed Eesti NSV televisioonile. Nii tuli hakata kohalikul Teleraadio-komiteel otsima põhjuseid, miks inimesed tundsid huvi kodanliku televisiooni vastu ja vaatasid selle võrra vähem ETV-d. Aktuaalseks muutusid sotsioloogilised uuringud ja saadete sisuanalüüsid. Nende tulemusi hakati arvestama teleprogrammi koostamisel ning paiknemine “ideoloogilise võitluse eesliinil” andis võimaluse küsida vahendeid televisiooni töökeskonna ning -vahendite moderniseerimiseks.

Partei käsitles ETV-d kui ideoloogiaasutust ning sellele massimeediule omistati tema operatiivsuse ning pildi ja sõnaga veenmise mõjujõu tõttu eriline tähtsus. Partei silmis pidanuks teletöötajad olema ideoloogia-töötajate eliit. Siinkohal sai määravaks kaadripoliitika, mis pidi filtreerima ja televisioonist eemale hoidma ebasobiva kontingendi, parendama kaadri ideoloogilist ettevalmistust ning leidma uusi teletöötajaid. Propagandasõja kontekstis oli sisuliselt tegemist ETV ja selle töötajate mobiliseerimisega. Tõsi, inimesi ei sunnitud Nõukogude propagandaaparaadi heaks töötama, sest teleajakirjaniku elukutse valik oli vabatahtlik. Kuid ka neil inimestel,

¹⁴² Näiteks defineerib Eesti Vabariigi riigikaitse strateegia 2010. aastal psühholoogilise kaitse järgnevalt: “Psühholoogiline kaitse on ühiskonna sidususe ja turvatundega seotud ühiseväärtuste arendamine, hoidmine ja kaitsmine. Psühholoogilise kaitse eesmärk on vältida paanika teket, vaenuliku mõjutustegevuse ja väärkuulduste levikut ning mõju, tagades sellega usalduse riigi ja riigikaitse tegevuse suhtes.”, Kaitseministeeriumi koduleheküljel, <www.mod.gov.ee> (19.12.2012).

kes juhindusid televisiooni tööleminekul üksnes oma sisemisest kutsumusest töötada televisiooni valdkonnas ning keda poliitika isegi ei huvitanud, tuli ikkagi oma kutsevaliku teostumise nimel võtta osa propagandasõjast.

Nõukogude Eesti kodanikest enamik olid aga propagandasõja ohvrid. Selles sõjas valetati, kirjutati ümber ajalugu, loodi müüte ja vaenlasi – moonutati teadlikult reaalsust. Seejuures võeti kodanikelt aastakümneteks õigus sõnavabaduseks ning võimalusest otsida iseseisvalt ja erinevatest allikatest oma küsimustele vastuseid. Ainus tõde, mis pidanuks ideaalisenendeni jõudma, oli partei poolt heakskiidetud tõde, mille kujundamisel ja edastamisel osalesid ka Eesti NSV enda teleajakirjanikud.

Kuid lõpuks “kodanliku televisiooniga” peetud sõda ikkagi kaotati. Selle üheks põhjuseks sai partei enesepeetus ja usk “monoliitsesse nõukogude rahvaste perre”, kes tegelikult koosnes vaid topeltstandarditega ühiskonnas n-ö maskikandjatest ning kellest paljud olid ammu kaotanud usu sotsialismi helgesse tulevikku ja kapitalismi peatsesse kokkuvarisemisse. Soome TV oma mõjukate piltidega igapäevasest kapitalistlikust heaolust üksnes vaid aitas neid veendumusi tugevdada. Seda, kuivõrd vastupanuvõimetu Lääne ideedele oli tegelikult nn ideoloogilise rindejoone vahetu tagala ehk siis Eesti NSV elanikkond ning kui sisemiselt n-ö õõnsad olid ideoloogiasutused ise, näitas 1980. aastate teisel poolel käivitunud uutmisprotsessidega kaasaminemise kiirus ja mastaapsus. Enamik Nõukogude propagandaaparaati teeninud ja propagandasõjast osa võtnud ideoloogiaasutuste töötajaid asusid siis tegutsema vaba ja sõltumatu ajakirjanduse vaimus, kopeerides seejuures paradoksaalselt just seda Lääne demokraatlikele riikidele iseloomulikku ajakirjandussüsteemi, mille vastu nad olid äsja ise sõdinud.

ABSTRACT: Propaganda strategies of the Communist Party and the “neutralization of bourgeois television” in the Estonian SSR from 1968–1988

Immediately after Germany capitulated to the Allies in 1945, a new confrontation was born in international politics – the opposition between the United States of America and the Soviet Union, generally known as the

Cold War. Relations between the two superpowers and their satellite countries saw highly tense periods threatening to culminate in a nuclear war, alternating with more relaxed times when the opposing parties wished to revise their overly intense attitudes for the sake of avoiding such a nuclear conflict. Although the policy of coexistence sometimes improved the relations between those two blocks, neither of them was willing to back off from their ideological positions. Soviet propaganda theorists believed that the ideological war would be won by the side having the most effective propaganda, and mass media was considered to be the most important weapon of that war.

One of the battles of the propaganda war was held in a province of the Soviet Union on the shore of the Baltic Sea – the Estonian SSR – as Finnish television appeared to be a developing “center of bourgeois propaganda” directly across the border of that Soviet Republic, extending its reception area more and more. Finnish TV was viewable in the Estonian SSR beginning at the end of the 1960s and offered alternative, independent information with a very different selection and commentary compared to the Soviet Union’s own TV and radio programmes. Moreover, Finnish TV broadcast images of daily life in the West, which inevitably showed the overall welfare and abundance of goods in stores. This was cardinally different from what Soviet propaganda was conveying: capitalism being near collapse and socialist economy being highly progressive.

This paper uses mainly archive materials to research the decisions made by the Communist Party to direct the battle against Finnish TV in the framework of the propaganda war. The researched period starts with the year 1968, when the formerly friendly cooperation between Estonian TV and Finnish TV was interrupted because Finnish TV had commented on the events in Czechoslovakia in a manner unacceptable to the Communist Party. The researched period ends with the year 1988, when the Communist Party officially called an end to the battle against Finnish TV.

The results of the research highlight the factors that influenced the development of Soviet Estonian journalism, place those factors in the context of the Communist Party’s campaign against “bourgeois television”, and expand on what we know of the methods used by the totalitarian regime to mobilize journalism for war. The paper also provides an overview of the measures employed by Soviet propaganda to increase its effect and decrease that of the enemy’s: careful personnel selection for ideology agencies and improvement of training for ideology employees, coordination of collaboration between various ideology agencies, systematic monitoring

of the enemy's media and undermining its authority in the eyes of Soviet citizens, surveying the Soviet population as a target audience, technological attempts to stop Finnish TV's signal from spreading into the Estonian SSR, improving the quality and content of Soviet television to compete with Finnish TV programs.

The decisions and processes described in the paper indicate that new elements of the Soviet order of governing and society were constantly being implemented in the Estonian SSR, thus it can be said that the ideological war had a significant role in Sovietizing the Republic. From 1968–1988 the Communist Party applied classical countermeasures of a propaganda war, for example attempting to retain control of information. In modern military terms, the measures taken against “bourgeois television” at the time can be called a party-led “psychological defense” with the purpose of keeping its citizens from being influenced by the information or propaganda of the enemy's media channels. The large scale and complexity of the propaganda war are evidenced by the volume of secret instructions issued in the course of managing the war, and the volume of decisions, speeches, interviews, presentations, etc. published in the mass media. Ultimately, all the so-called complex measures in the media, cultural and educational institutions and other organizations and fields were intended to ensure the continuing power of the Communist Party and the governing order of the Soviet Union.

KEYWORDS: Soviet Union, Cold War, Estonian SSR, Finnish Television, Estonian Television, propaganda, media history, Communist Party, psychological warfare, ideological warfare.

MAREK MIIL (b. 1976) is a Ph.D. student at the Institute of Journalism and Communication, University of Tartu.*

* Correspondence: Institute of Journalism and Communication, University of Tartu, Ülikooli 18, 50090 Tartu, Estonia. E-mail: marek.miil@ut.ee